

Újpesti

2009. december XVI. évfolyam 4. sz.

Helytörténeli Értesítő

Palota-Ujfalu nincs a térképeken; helyén az újpesti Elem utca terpeszkedik. Száz éve még a vasút is megállt itt; ez volt az első állomás a Nyugati-pályaudvar után. Aki a „boldog békeidők” utolsó éveiben leszállt a vonatról, csinos kis lakótelepre érkezett. Esténként négyszáz munkáslakásban várták haza a kazán-, rugó- és kerékkovácsokat, esztergályosokat, hegesztőket, öntőket, kocsiszerelőket, lakatosokat és rézműveseket. Az egyforma reggeleken gyors mosakodás az egyforma konyhai falikútnál, délben ebéd a munkásétkezőben, műszak után tisztálkodás a munkásfürdőben. A gyerekeket a telep saját óvodája és iskolája

várta. A kertvárosi lakótelep lakóinak színházat, könyvtárat és tánctermet is épített a MÁV.

A többiek – újpesti és palotai bejárók – naponta vasúton ingáztak otthonuk és a munkahelyük között. Kellott a munkás-kéz, mert az új lakótelep szomszédságában, az Istvántelki Főműhelyben javították a MÁV személy- és tehervagonjait és mozdonyait. Akkoriban úgy tűnt, a vasút nyugdíjas állást biztosít dolgozóinak.

Palota-Ujfalut már nem jelöli a térkép. A hajdani kertváros kísértetjárta telep, az üzemcsarnokokban felejtett mozdony már soha nem húzhat szerelvényt. A sínek innen már nem vezetnek sehová. □ *Rojkó Annamária*

„A MÁV nyugati műhelye”

„A m. kir. államvasutak igazgatósága ugyanis csakugyan kiviszi a Podmaniczky-u. és Váci körút közti helyről a mai nyugati főműhelyét, összes raktárát, fűtőházát s az egész teherforgalmat s a hatalmas új telepet erre a célra már meg is kezdette építtetni Rákos és Palota-Ujpest közt, a pályatest bal oldalán. A mai nyugati pályaudvarból nem marad meg egyéb a mai helyen, csak a személypályaudvar.” (Ujpesti Közlöny 1901. július 14.)

„A MÁV nyugati műhelye. A magyar államvasutak legnagyobb építkezése lesz az, mely három évig fog tartani a főváros határában. Az új nyugati műhelyeket építik fel közel a Rákospalotához és Ujpesthez. A munka arányairól fogalmat alkothatunk, ha megírjuk, hogy ez évben az első hóig naponta kétszáz munkás azzal volt elfoglalva, hogy az óriási területen a földmunkát elvégezze. Egy kisebb hegyet hordtak el, melyből síkká tették az egész területet. Az államvasutak igazgatósága már kiírta az építésre a pályázatot. A vaszerkezeti munkákért hat gyár már pályázott, ezek közt a legolcsóbb a magyar államvasutak gépgyárának ajánlata 1040.572 koronáért. Jövő évben az összes épületek el fognak készülni, két év múlva pedig felszerelik a műhelyeket gépekkel. Ekkor meg fog szünni a nyugati műhely s mintegy kétezres munkáscsaládot telepít ki a MÁV igazgatósága, kik részére külön kis városrészt is építtet közel hatszáz házzal.” (Ujpesti Közlöny, 1901. december 8.)

„A MÁV főműhely munkálatainak megkezdése. Ismeretes dolog, hogy a magyar államvasut budapesti főműhelyét Ujpest s Rákospalota területére helyezi át. E terület f. év április hó 30-án átvétetett s a földmunkálatok megkezdődtek. A földmozgósítást (270000 m³) a Léderer és Deutsch cég kapta meg. E cég Wolfner Tivadar kerületünk országgyűlési képviselőjének közbenjárása kizárólag ujpesti és rákospalotai munkásokat alkalmaz a földmunkánál, a mi közhírré is tétetett s az eddig jelentkezők már alkalmaztattak is. A vállalkozó cég s különösen Léderer úr ezen

eljárása elismerésre és köszönetre méltó. A földmunkához 300 napszamos szükségeltetik, mert a földmozgósítást f. é. szeptember hó 1-ig be kell végezni. A műhely telep első épületének a kiírása már f. é. május hó 20-án közlé fog tétetni.” (Közérdek, 1901. május 2.)

„A Rákospalotáról az államvasutak műhelytelepén átvonuló belvizek elvezetése tárgyában f. hó 15-én tartott meg Rákospalota községhezánál Ivánka Pál főszolgabíró elnöklése mellett a helyszíni tárgyalás. A tárgyalás folyamán Ujpest képviselői tiltakoztak az ellen, hogy a Rákospalotáról a gyáli-tói dűlőbe, a műhelytelepen át beomló vizek az Ujpest által építendő nagy csatornába vezetessenek. Tiltakozott pedig azért, mert vízjogi törvény nem engedi, hogy idegen területéről vízfolyás vezetessék be a községbe, s mert az államvasutak és Ujpest közt kötött szerződés értelmében a nagy csatorna csak saját vizeit vezetheti le. Tiltakozott végre azért, mert Rákospalota-Ujfalú lejtviszonyai olyanok, hogy összes utcái a vasúti aluljáró felé lejtjenek s így Ujfalú vizei az Ujpest által építendő nagy csatornát úgy megtöltenék, a mi a csatorna veszedelmét idézhetné elő.” (Ellenzéki Ujság, 1902. február 23.)

„A magyar királyi államvasutak Istvántelki munkás háztelepének bővítő munkálatai most vannak folyamatban. A régi telep harminc egyenkint 4 lakású földszintes épületből egy 4 termes iskolából és egy óvodaépületből áll. Ezt a telepet most kertvárosszerűen hetvennyolc, egyenkint 6 lakású emeletes épülettel, továbbá egy nagyobb vendéglő és fürdő épülettel bővíti. Az építkezés befejezése után a telepen lesz 420 egyszobás és 180 kétszobás tehát összesen 600 lakás, melyeket vízöblítésű klosettakkal és a konyhákban kifolyó csappal szerelnek fel. – A házi- és szennyvizek elvezetéséről a m. kir. államvasutak rendszeres csatornázással gondoskodnak.” (Rákospalota, 1914. március 15.)

„Az Istvántelki Főműhely dolgozói 27-én ünnepelték a 150-ik mozdony és 1200-ik vasúti kocsi elkészítését.” (Szabad Ujpest, 1945. június 30.)

Összeállította: Szöllősy Marianne

Újpesti

2009. december XVI. évfolyam 4. sz.

Helytörténeti Értesítő

Az Újpesti Helytörténeti
Alapítvány lapja

Alapító szerkesztő:
KADLECOVITS GÉZA

A szerkesztőbizottság elnöke:
DR. SIPOS LAJOS

A szerkesztőbizottság tagjai:
HIRMANN LÁSZLÓ
DR. KÖRÖS ANDRÁS
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Szerkesztő:
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Munkatársak:

IVÁNYINÉ KONRÁD GIZELLA
KÖRÖS ANIKÓ
KRIZSÁN SÁNDOR
DR. SALLAI JÁNOS
SZÖLLŐSY MARIANNE

Számunk szerzői:

HIRMANN LÁSZLÓ *tanár*
DR. KRISKA GYÖRGY *egyetemi
adjunktus (ELTE)*
KRIZSÁN SÁNDOR *gyűjteménykezelő*
LŐRINCZ RÓBERT *könyvtáros*
RÁKOS SÁNDOR *költő*
ROJKÓ ANNAMÁRIA *újságíró,
szerkesztő*
DR. ROKOLYA GÁBOR *közjegyző*
DR. SZERÉNYI ANTALNÉ *tanár*
SZÖLLŐSY MARIANNE *helytörténeti-
gyűjtemény-vezető*
VALACHI ANNA *irodalomtörténész*
VARGA KÁROLY *nyug. MÁV
főmérnök-főtanácsos*

Kiadja:

Újpest Önkormányzata

Lapterv: BANGA FERENC

Műszaki szerkesztő:

GELLÉRT KATALIN

Nyomdai kivitelezés:

NAGY ÉS TÁRSA

Felélős vezető: SZÚCS ERNŐ

Az Istvántelki fémühely (részlet)

1 ROJKÓ ANNAMÁRIA *Istvántelek anno...*

Múltidéző

2 „A MÁV nyugati műhelye”
Összeállította SZÖLLŐSY MARIANNE

Tanulmány

4 VARGA KÁROLY *Az Istvántelki MÁV Fémühely*

Közlemények

10 LŐRINCZ RÓBERT *Az istvánbegyi kápolna dokumentuma
a dunakeszi Szent Mihály-templom Historia Domusában*

12 DR. SZERÉNYI ANTALNÉ *A régi Újpest elfeledett alakja,
Papír Sándor*

13 DR. ROKOLYA GÁBOR *A polgári kor újpesti közjegyzői*

17 ROJKÓ ANNAMÁRIA *Epizódok Aschner Lipót életéből,
7. rész: Szabadulás és „külszolgálat”*

20 KRIZSÁN SÁNDOR *Újpest dunai átkelőhajózása
A megyeri rév története, 4. rész*

21 VALACHI ANNA *Rákos Sándor ihlető újpesti élményei*

22 RÁKOS SÁNDOR *Az újpesti rakparton*

23 DR. KRISKA GYÖRGY *A „láthatatlan” lép látványos
ősi díszruhában*

Híres újpestiek

25 HIRMANN LÁSZLÓ *Ifj. Wolfner Gyula*

Interjú

28 SZÖLLŐSY MARIANNE *Regénybe illő történet”*

32 **Helytörténeti hírek**

Az Istvántelki MÁV Főműhely

A kezdetektől az első világháború végéig

Az Istvántelki MÁV Főműhelyt Rákospalotán létesítették 1905-ben a Budapest-váci vasútvonal mellett. Jogelődje, az 1847-ben a mai Nyugati

Pályaudvar területén felépült mozdony- és kocsijavító telep Pesti Főműhely, majd Nyugati Főműhely elnevezéssel működött. A Nyugati Főműhely kitelepítésének legfontosabb okai a következők voltak: a megnövekedett MÁV járműpark karbantartására a műhely kapacitása szűknek bizonyult, illetve az eredeti helyén (a Nyugati Pályaudvaron) nem volt lehetőség a bővítésére, melyet az egyre növekvő vasúti forgalom szükségessé tett. Az új műhely helyének megválasztásánál a MÁV Igazgatóságot az a szempont vezette, hogy az továbbra is vasúti gócpontban maradjon, valamint a járművek be- és kiszállítása – időben és távolságban – optimálisan legyen megoldható. Így esett a választás a Rákospalota és Újpest között lévő, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület és nagyobb részt gróf Károlyi Sándor birtokában lévő területre, Istvántelekre, mely akkor Rákospalotához tartozott, ma azonban Újpest része.

A mai Elem utcát elfoglaló Istvántelki Főműhely építési munkálatai 1901-től 1905-ig tartottak. A terület megszerzése nehézsé-

A báltérben a kocsiszerelő műhely homlokzata közel eredeti állapotában 1980-ban

gekbe ütközött, ezért a hosszadalmas kisajátítási eljárás után 1901-ben kezdték meg a részben mocsaras, laza altalajú terület egyengetését és feltöltését. A főműhely általános elhelyezési tervét az igazgatóság gépészeti főosztálya tervezte meg. Az építés általános tervezetét és a költségszámítást, valamint az egyes épületek, a vasszerkezetek, a sínhálózat általános és részletes terveit az igazgatóság építési főosztályán dolgozták ki. A műhelyépítésben résztvevő dolgozók munkahelyre járásának megkönnyítésére – mivel sok budapesti cég vett benne részt – az igazgatóság a felépítendő műhely előtt a Budapest-Vác-Marchegg-i vasútvonalon egy megállóhelyet létesített Palota-Ujfalu elnevezéssel.

Az építés első szakaszában felépült a munkásétkező, amely később a Kaszinó elnevezést kapta, gúnynevéen „Koplaló”. Ugyanabban az időszakban épült a központi irodaház, a későbbi főnökségi épület. A központi irodaépület mellé épült fel a portás lakóháza, a későbbi „A” kapu kapcsolódó helyiségeivel. Az építőmunkások számára felépítettek egy munkásfürdőt, amely később kisebb-nagyobb átalakításokkal a műhely dolgozóinak és családtagjainak tisztasági fürdőjéül szolgált.

1902-ben kezdték el a műhelyi vágányhálózat és a műhelycsarnokok építését. Az építés munkaprogramjának megfelelően, 1902-ben a nagy épületek közül tető alá került a kocsiszerelő, az esztergaműhely, továbbá néhány épület. A műhelytelep legnagyobb épülete a terület kétharmadán elhelyezkedő kocsiszerelő műhely volt, amely 24000 m² beépített területével az akkori Budapest legnagyobb alapterületű épülete lett.

1903-ban felépült a „locomotív” szerelő műhely, és elkészültek az anyag- és alkatrész szertárak épületei. A második nagy épületnek – a locomotív szerelő műhelynek – a beépített területe pedig 20100 m² lett, amelyben 82 db mozdonyállás, elkülönített megmunkáló-műhely, továbbá rézműves és 98 m hosszú kazánkovács műhely volt. A műhelycsarnokok ter-

mészetes világítását nagyméretű tetőablakkal oldották meg. A kocsi és mozdonyserelde között épült fel nagy „T” alakban az esztergáműhely 128 m hosszban és 20 m szélességben. Az épületrész végéhez csatlakozott a 80×18 m-es kovácműhely, a kerékkovács műhely, a rugóműhely és az épület végén az öntőműhely.

A kovácműhely gőzkalapácsainak gőzszolgáltatására közvetlenül a műhely mellett épült fel a kiskazánház, két kazánnal és a füstelvezetést szolgáló 30 m magas kéménnyel. A műhelytelep keleti oldalán – 740 m²-es külön épületben – inasműhelyt és iskolát építettek. A telepnek ugyancsak a keleti oldalán épült az irodaházzal és az étkezővel párhuzamosan a két 30 m magas Intze-féle víztorony, egyenként 120 m³-es víztárolóval.

Közel Budapest határához, szintén a telep keleti oldalán, a többi épülettől kissé távolabb épült a kazán és gépház a hozzáépített rakodóval és a szükséges szén és salak rekeszekkel. Ennek az épületnek az építése a tervezetthez viszonyítva kissé elhúzódott, mivel az alapozásnál és a pince szigetelésénél az altalaj kavicsrétege műszaki problémát jelentett. A 74 m hosszú és 20 m széles épület úgy nyert elhelyezést, hogy mind a gép-, mind a kazánház idővel bővíthető legyen. A kazánokat a Nicholson Gyár, a gőzgépeket a Lang Gépgyár, a villamos generátorokat pedig a Ganz Gyár szállította. Az összes épület teljes elkészítésének végső határideje 1904. június 1. volt, ezért a műhelytelep építésén egyes munkanapokon 500 munkás is dolgozott. A műhelyben a gépek és berendezések alapozását és felszerelését 1904 áprilisában kezdték el. A gépek és berendezések egy része – a jó állapotban lévők – a Nyugati Műhelyből kerültek áttelepítésre, a másik része pedig új beszerzésű volt.

A gépek és gépi berendezések szerelésével egy időben szakaszosan megindult a kocsiszerelő műhely átköltöztetése is. Az átköltözött részlegek pedig megkezdték a teherkocsik javítását, majd fokozatosan áttelepültek a személykocsi-javító csoportok, a mozdonyjavító munkások egy része, végül a kovácműhely teljes személyzete.

A Nyugati Főműhely teljes személyzetének István-telekre történő hivatalos átköltöztetése ünnepélyesen 1905. május 1-jén feje-

ződött be, ekkor a Főműhelynek 1150 munkása és 70 tagú felügyeleti személyzete volt. A műhely-épületek felépítésével egyidejűleg Palota-Ujfalu délkeleti részén 120 lakásos vasúti lakótelepet létesítettek, amelyet 1914-ben 252 db újabb lakás építésével bővítettek.

A Főműhely akkori osztály-tagozódása – amelyet lényegileg a járműjavító üzem 1990-ig is megőrzött – a következő volt:

- I. Főműhely főnökség,
- II. Számosztály,
- III/a. Eszterga- és megmunkáló (kovács-rugókovács, kerékkovács, öntőműhely),
- III/b. Mozdonyalkatrész megmunkáló,
- IV. Mozdonyserelde,
- V. Kocsiosztály,
- VI. Üzemosztály-Centrále-Erőközpont (kis- és nagykazánház).

Később oxigén- és gázgyárat létesítettek, majd 1912-től – a kísérleti céllal a villamosított Rákospalota-Veresegyház-Gödöllő vasútvonal üzembe helyezésétől – 1936-ig itt javították a villamos motorkocsikat. 1911 júniusában az érsekújvári fiók-alműhelyt felügyeletileg az Istvántelki Főműhely irányítása alá rendelték. A fiókműhely létszáma 350 fő, főprofilja pedig a mozdony- és teherkocsi javítás volt. A Főműhely 1913. évi teljesítményei a következőképpen alakultak: gőzmozdonyból 61 fővizsga és 315 főjavítás, 16 db motorkocsi fővizsga, 90 db személykocsi fővizsga (teljes vagy fél fényezéssel) és 4456 db teherkocsi fővizsga mázolással.

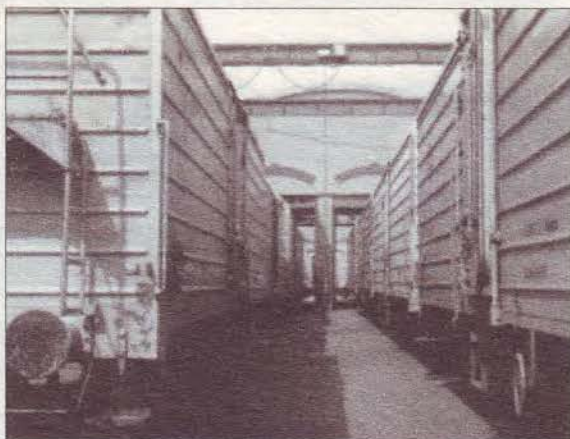

A lokomotívszerelő műhely felújított (módosított) tetőzettel 1984-ben

1913-ban az akkori ország vasúti műhelyeiben összesen 11600 főt tartottak nyilván, ebből az Istvántelki Főműhelyben 2079 munkás dolgozott. A világháború előtti időszakban – a műhely javítási profiljából – elsősorban a nagyméretű, négytengelyes (pulman) személykocsikat kell kiemelni, amelyeknek első számú javító műhelye itt volt, mivel ezek hosszmeretük következtében a korábbi építésű járműjavítóknál csak nehezen fértek el. Ugyancsak ekkor vezették be az új, korszerű autogén hegesztést. Ezzel az eljárással a vasúti járművek alkatrészeinek – sok munkát igénylő – szegecselési módját helyettesítették, illetve könnyítették meg. 1913 és 1917 között vasúti személykocsikat (Bmn sorozat) is készítettek a Főműhelyben.

A műhely megalakulása után – a dolgozók kérésére – a munkásétkező egy részét kulturális célokra alkalmas helyiségekké (színház, táncterem, könyvtár) alakították át, amely így „munkás kaszinó” lett. 1909 szeptemberében alakult meg – a műhelyfőnök engedélyével és támogatásával – a Testvériség Sport Egyesület.

Az első világháború kitörésekor, a mozgósítás napján a Főműhely dolgozói közül 11 tisztviselő és 80 munkás kapott azonnali behívót, később a műhelyi alkalmazottak jelentős részét felmentették a katonai szolgálat alól. A háború alatt a csökkenő létszámot asszonyok és hadifoglyok alkalmazásával igyekeztek pótolni.

A vasúti hűtőkocsi sokáig a járműjavító jelentős profilja volt

Trianontól a második világháború végéig

A Főműhely létszám-előirányzata az 1924/25. évre a következő volt: 40 mérnök, 76 művezető, 59 adminisztrátor, 13 gépész, 6 kazánkezelő, 3 kapus, 5 hivataloszolga, 34 nappali és éjjeli őr, valamint 1960 fő munkás, vagyis az összes műhelyi létszám 2196 főt tett ki. A főműhelyi olajgázgyár üzemeltetését 1923. szeptember 1-jétől a Nyugati Műszaki Kocsihivatal (Budapest) vette át.

1934-ben a Villamos osztály egy részét, létszámmal és berendezéssel együtt áthelyezték az Északi Főműhelybe, amely bázisát képezte az akkor induló Kandó-rendszerű villamosmozdonyok javításának. 1936. január 1-jével pedig a MÁV Igazgatóság megszüntette a főműhelyben lévő villamos osztályt, s az összes villamos motorkocsi javítását az Északi Főműhelynek adta át. A Főműhely felügyeleti személyzeti létszám megszabása az 1932/33. évekre a következő volt: 34 mérnök, 66 művezető, 55 adminisztrátor, 8 gépész, 3 fűtő, 9 kapus és őr, valamint 5 hivataloszolga; ez összesen 180 főt tett ki. Az Istvántelki Főműhelyben említésre méltó fejlesztések csak a két világháború közötti időszak második felében történtek. Ezek közül a lényegesebbek a következők voltak: az öntőde olvasztó kemencéjének korszerűsítése (1929), a vasúti járműkerékpár-javítás korszerűsítése (1937), Krupp-féle mozdonykerékpár kimérő készülék beszerzése (1938), mozdony-sebességmérő órák javításának korszerűsítése (1938), új modern acetiléngáz fejlesztő telepek létesítése (1938). 1938-ban az érsekújvári vasúti járműjavító műhelyt – mint alműhelyt – ismételten a Főműhely hatáskörébe utalták. A MÁV vezetősége a vasúti műhelyekben dolgozó hegesztők munkájának szakszerű irányítása és ellenőrzése céljából minden önálló műhely egy mérnökét és egy művezetőjét hegesztéstechnikai képzésben kívánta részesíteni.

Mivel Istvántelken voltak a legképzettebb elméleti és gyakorlati szakemberek, 1937-től rendszeresen itt rendezték meg a tanfolyamokat. A Főműhelyben ekkor igen eredményes és színvonalas tanoncképzés folyt, amelyről az országos iparoktatás szakfelü-

gyelőjének írásos jelentései is tanúskodnak. Ennek egyik alapját a német mintára helyben kidolgozott – a műhelyi felvételt megelőző – pszichotechnikai vizsgálati rendszer képezte. A vizsgálati módszer a következő próbákból tevődött össze: általános értelmi, technikai felfogó képesség, térszemléleti, kézügyességi és kézérzékenységi.

A Testvériség Dal- Zene- Önképző Egylet – amely még a 19. században alakult – 1933. március 28-án ünnepelte fennállásának 40 éves jubileumát. A dalkar élére ekkor új karnagy, Ádám Jenő, a Zeneművészeti Főiskola tanára került. Az Istvántelki Főműhely ebben az időben Rákospalota legnagyobb ipari üzemének számított. A Főműhely művelődési házában, a Kaszinóban aktív kulturális tevékenység (dalkar, zenekar, színjátszó csoport, társas tánc stb.) folyt, a Testvériség Sport Egyesület pedig több idehaza és külföldön is ismert sportolót nevelt és adott az országnak. A technikai sportok közül az 1930-ban alakult vitorlázó repülőgép szakosztályt kell kiemelni. Csordás Rezső főműhely-főnök, akinek nagy érdemei voltak az Istvántelki lakótelep – ma is működő – Jézus Szíve új római katolikus templomának felépítésében, 1941-ben pápai kitüntetést kapott. Ezután a főműhely-főnök kérvénnyel fordult a kormányzóhoz, hogy engedélyezze a pápától kapott Szent Gergely Rend lovagkeresztjének viselését.

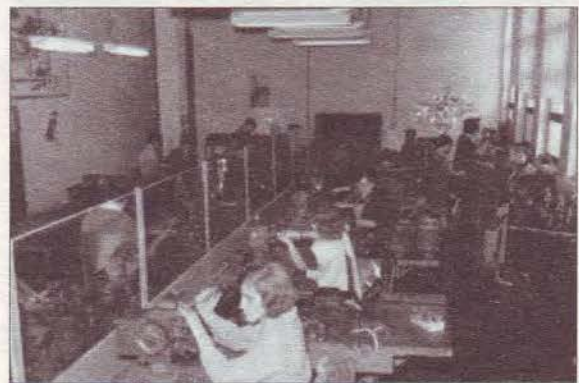
Az 1945-től a megszüntetéséig

A második világháború alatt a főműhely létesítményeit a légitámadások alkalmával és Budapest ostromakor több találat érte. Ennek során megsérült a mozdónyszerelde és az öntőde tetőszerkezete, a legnagyobb anyagi kárt azonban a kocsijavító csarnok szenvedte el. A háború okozta károk összecszerűsége hozzávetőleg 1 millió pengőt tett ki az 1944-es árakon számítva. 1945 januárjában a főműhely dolgozói elkezdték a romok eltakarítását, az egyes üzemszerek, gépek és szerszámok rendbetételét. A háborús károk felszámolásával párhuzamosan a termelő munka is elindult, és elkezdték a sérült vasúti kocsik és mozdonyok javítását. A főműhely ekkor a szovjet csapatok részére is dolgozott. 1945 júniusában a munkáslétszám 2526 fő, a mérnökök száma pedig

30 volt. A munkásokat 59 művezető irányította és 78 tisztviselő végezte a főműhely adminisztrációját. Az iratkezelést és az irodák takarítását pedig 15 altiszt látta el. A meghirdetett munkaverseny eredménye már júniusban jelentkezett. A javítás-teljesítmény: 9 gőzmozdony fővizsga, 10 főjavítás és 137 db futójavítás volt. Személykocsi fővizsga 1 db, futójavítás 123 db, poggyászkocsi futójavítás pedig 47 db. A háború után az Istvántelki Főműhely 1945. május 20-a és 1946. június 23-a között 1877 db vasúti teherkocsit, valamint 163 db személy-, posta- és poggyászkocsit épített újjá. Az 1946 második felévére tervezett gőzmozdony javítások közül pedig 17 db volt a fővizsgák és 24 db a főjavítások száma. 1949 közepén a MÁV műhelyeket (főműhelyeket) Járműjavító Nemzeti Vállalatokká szervezték át. Ezzel megváltozott a főműhely belső tagozódása is. A vállalat élére igazgatót, főmérnököt és főkönyvelőt neveztek ki. Az igazgató, főmérnök, főkönyvelő irányításával Istvántelken a következő osztályok működtek:

- I. Titkárság,
- II. Ellenőrzési osztály,
- III. Üzemgazdasági osztály,
- IV/a. Pénzügyi osztály,
- IV/b. Számviteli osztály,
- V. Anyagosztály,
- VI. Gőzmozdonyjavító osztály,
- VII. Kocsijavító osztály,
- VIII. Gépi megmunkáló osztály,
- IX. Üzemosztály,
- X. Öntőde.

1949. március 15-én a főműhely egyik élmunkása, Pázsiti Ödön kiváló újító – az ad-

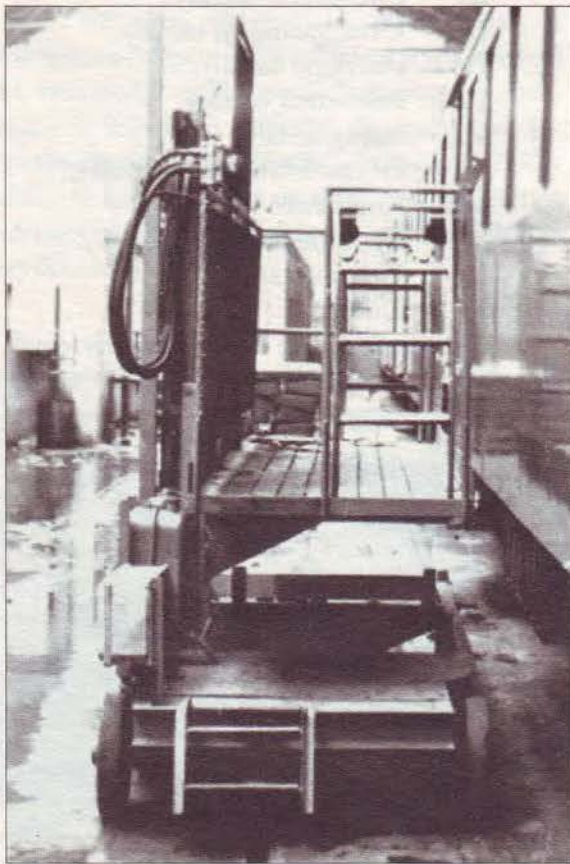

A központi légfékszelep javító műhely 1981-ben

dig végzett munkájáért – Kossuth-díjat kapott. A Minisztertanács hamarosan megbízott a MÁV Pestszentlőrinci Járműjavító Nemzeti Vállalat vezetésével is. A főműhely, a dolgozók javaslatára – 1950. július 12-én – felvette Landler Jenő nevét. A vállalat új neve pedig: Landler Jenő Járműjavító Üzemi Vállalat lett.

A Minisztertanács rendeletére az ipari tanuló oktatást és nevelést 1951-ben, teljesen a Munkaerő Tartalékok Hivatala (MTH) vette át, a tanulók gyakorlati képzése azonban továbbra is az üzem területén történt.

A MÁVAG-ban 1954-ben megszüntették a gőzmozdonyok gőzhengereinek gyártását és megmunkálását. Ezután e feladatot is a Landler Járműjavítónak kellett ellátnia, az újonnan felépült gőzhenger-megmunkáló műhelyben a korábbi gyártótól átvett gépekkel. A járműjavítás szakosodásának keretében a második ötéves tervben (1959-1965), megváltozott és bővült az üzem javítási profilja. 1959-től a kocsiosztályon javították a nehéz és különleges teherkocsikat, valamennyi hűtőkocsit,

Személykocsi-javítás a főműhely kocsiosztályán 1982-ben

a MÁV tartálykocsi parkjának egyharmad részét és az összes külön célú bérelt teherkocsit. A járműjavító üzemben az 1950-es évek végén favázás vasúti személykocsikat alakítottak át acélvázás (biztonságosabb) kocsikká, az 1960-as évek elején pedig halszállító vasúti teherkocsikat gyártottak. A kéttengelyes vasúti személykocsik javítása 1958-tól folyamatosan csökkent, majd 1962-ben meg is szűnt, az oxigén- és világítógáz-gyártást pedig 1961-ben számolták fel.

A tervezett fejlesztések és rekonstrukció előkészítése céljából a főműhely műszaki szakembereinek küldöttsége – 1963. április 21-e és május 7-e között – az NDK-ban tanulmányozta a vasúti járművek javításával kapcsolatos legújabb technológiai és szervezési eredményeket.

A járműjavítónak üzemi újságai is voltak. Az üzem belső életével kapcsolatos tájékoztatást, az eredményeket és hiányosságok feltárását segítette elő – az 1950-es évek elejétől kéthetenként megjelenő üzemi újság – a Főjavítás, amelynek első szerkesztője Kiss László, az üzem dolgozója volt. Az 1200 példányban megjelenő üzemi lap 1965. január 1-jétől Landler Járműjavító fejcímmel jelent meg hetenként, Sándor Ferencné újságíró szerkesztésében, az év végén azonban az üzemi lap további megjelenését a MÁV vezetősége megszüntette. Ezután az üzemi újság Üzemi Híradó néven jelent meg egészen 1992-ig.

Műszaki beruházásként 1964-ben felépült az új korszerű légfékkormányselepvjavító műhely, ahol központosítva javították a MÁV összes személy- és teherkocsijaira felszerelt fékberendezések kormányselepeit. Majd a Kohó- és Gépipari Minisztérium felügyelete alá tartozó Fémszerelvény Gyár 1. sz. részlegétől – 1965. január 1-jével – az üzem átvette a vasúti személykocsik gőzfűtési szerelvényeinek gyártását, a részleget a volt gépjavító műhely helyére telepítették. A Fémszerelvény Gyártól átvett dolgozókkal a munkáslétszám 1966 elején 2120 fő, az alkalmazotti létszám 521 fő, az ipari szakmunkástanulók száma pedig 110 fő volt.

1968. január 1-től kezdve az üzemben – a többi MÁV műhelyhez hasonlóan – beve-

zették a 44 órás heti munkaidőt. A főműhely kocsiosztályán – a hatvanas évek második felében – jelentős rekonstrukciót és fejlesztéseket tervezett a MÁV, ahol a vasúti teherkocsikat szalagszerűen, korszerű technológiával javították volna, ezek azonban nem valósultak meg.

A MÁV elővárosi személykocsi állománynak növelése után, valamint a vasúti hűtőkocsik és a gőzmozdonyok csökkenése következtében szükségessé vált 1980-ban a személykocsik javításának részleges átcsoportosítása az Istvántelki Főműhelybe. Az üzem az elővárosi MÁV személykocsik fővizsga- és futójavítását a többi MÁV járműjavító üzemmel együttműködve végezte megszűnéséig. A vizsgálatokat és a szerelési munkákat, valamint az alkatrészek (fődarabok) javításának nagy részét helyben végezték, a forgóvázakat Dunakeszin javították, a járműszekrény színre fényezése pedig Szolnokon történt. A főműhely 1989-ben 175 db Bah sorozatú, négytengelyes elővárosi személykocsi fővizsgáját és 57 db futójavítását végezte el. Az üzem másik jelentős új profilja a közepes és nagy konténerek javítása volt. A konténerek javítását az üzem az 1970-es évek közepétől megszűnéséig végezte. Az üzemből azonban 1970 és 1990 között jelentős rekonstrukció és fejlesztés történt. Ekkor bővítették a szociális létesítményeket (öltözők, mosdók, étterem és konyha), az irodaházat és a kultúrház egy részét (1970), majd az egész kultúrházat, felújították a kocsi- és mozdonyosztály csarnokait, valamint korszerűsítették az öntödét (1990).

A műhely javítási és gyártási profiljába 1990-ig a következő tevékenységek tartoztak: négytengelyes belforgalmú vasúti személykocsik, vasúti teher- és hűtőkocsik, magán- és HÉV-teherkocsik, gőzmozdonyok, nagykonténerek, valamint a vasúti járműfék-kormányselepek központosított javítása és öntödei munkák.

Az Istvántelki (Landler) MÁV Főműhely 1993. január 1-jével megszűnt, az öntöde azonban vegyes vállalati formában tovább működik. A mozdonyosztály egy részében gőzmozdonyjavítást végeznek kft. formában, a kocsiosztály pedig a MÁV személykocsi szolgálatához került, ahol a Ganz elővárosi villamos motorvonatok karbantartását végzik.

Az Istvántelki Főműhely létesítésekor a világ legkorszerűbb vasúti műhelyei közé tartozott, a Berlinben 1908-ban kiadott vasúti műszaki könyv, mint típus-létesítményt említi meg. A könyv röviden bemutatja a főműhelyt, közli az építési, létesítési költségeket és a helyszínrajzát.

A főműhely 1950-ig Rákospalota legnagyobb, azután Újpest egyik számottevő ipari üzemének számított. A főműhely és a mozdonyjavítás emlékét a mozdonyszerelde mellett – 1984-ben – kiállított 424-es gőzmozdony (424-053 psz.) őrzi még.

A főműhely első főnöke – a minden korban és rendszerben elismert és megbecsült – Varga Sándor volt, aki már a Nyugati MÁV főműhelyben is betöltötte e beosztást. A főműhely utolsó igazgatója Murárik László, főmérnöke pedig Csontos Ferenc volt, akik máig – más területen – a MÁV szolgálatában állnak. □

A főműhely új kultúr- és irodaháza, háttérben az egyik víztorony 1982-ben

LŐRINCZ RÓBERT

Az istvánhegyi kápolna dokumentuma a dunakeszi Szent Mihály-templom Historia Domusában

A Károlyi-uradalom káposztásmegyéri pusztáján az 1830-as évek legelején egyszerre két település kialakulása kezdődött. Az egyik, a mai Árpád út-Váci út kereszteződése környékén a későbbi Új-Megyer, majd Újpest, melynek első házát 1831-ben építette fel a budafoki serfőzőmester, Mildenberger Márton. A másik, kissé északabbra, nagyjából a mai Váci út - Megyeri út - Fóti út - Attila utca által határolt területen emelkedő homokdombon alakult hegyközség, Istvánhegy. Ez utóbbit – ugyancsak 1831-ben – szőlőművelés céljára hasították ki a megyeri pusztából a földbirtokos Károlyi István gróf, akiről a pesti polgárok közül kike-

Gozsdu Emánuel

rült bérlők a szőlőhegyet elnevezték. A két legnagyobb bérleménnyel, a már említett Mildenberger Márton és a neves ügyvéd, politikus, Gozsdu Emánuel rendelkezett. Ők lettek a hegyközség első vezetői is, Mildenberger a bírói, Gozsdu a jegyzői címet viselte.

Az 1864-ig önálló Istvánhegy (ekkor csatolták Újpesthez) bérlői nem sokkal a megalkulást követően egy kápolna emelését határozták el, melynek felépítéséről az 1833. augusztus 5-i hegyközségi ülésen döntöttek.

A közelmúltban, a dunakeszi Szent Mihály-templom Historia Domusában találtam rá az ülés – néhány kiegészítéssel ellátott – jegyzőkönyvének kivonatára. Dunakeszi akkori plébánosának, Szép Mihálynak bejegyzése 1837 és 1840 között kerülhetett a plébánia „naplójába”. Az alábbiakban a bejegyzést szó szerint közöljük.

„István Szőlőhegyen Káposztás Megyeren építtetett Sz. István Kápolnátska alapító Levele eredetében a Megye Könyvtárában vagy, annak Mása, ez Ő Excellenziájától megküldve, meg van a Plébániai Könyvtárban is. Tekintetes Nemes Pest, Pilis, és Solt törvényesen egyesült Vármegyékben helyeztetett Mély. Nagy. Károlyi Gróf Károlyi István Úr Csá. Kir. Kamarás Ő Nagyságának Fóthi Uradalmához tartozó Káposztás Megyeri Pusztán lévő István hegyi szőlő Birtokosoknak 1833 Eszt. Kisasszony hava 5-én tartatott üllésnek Jegyző Könyvének Kivonatja. 1-ör Előadatott a Szőlő Birtokosoknak azon ohajtások, hogy a mindenüt bevett szokás szerint ezen István hegyen egy kis Kápolnátska építessek, azon Sz. István Apostoli Királyunk ünnepe a Romai Catholica Anya Szent Egyház szertartása szerint felszenteltessék, s e nap a Szőlőhegy ünnepéül Mélt. Nagy Károlyi Gróf Károlyi István Cs. Ki. Kamarás Úr Ő Nagysága emlékére örökre állapítassék meg;

szükség lévén, hogy a Szőlő Birtokosok ezen Kápolnátskának jó karban lévő fenntartását, és minden Esztendőben tartandó Isteni Szolgálat költségeit magokra vállalják; melyre a Szőlő Birtokosok közakarattjokból Végeztetett Keresztényi kötelezettségeket látják tellyesülve lenni a Szőlő Birtokosok ezen Kápolnátskának építésével, magokra vállalván most és jövőendőben, magok és örökössekre nézve ezen Kápolnátskának örökre jó karban leendő fenntartását, oly formán, hogy minden Szőlő tulajdonos a birtoka mennyiségéhez mértékelt arányban az első adandó minden nemű költségeket viselni tartozzon, sőt jövőendőben minden adásvevések is csak ezen kötelesség mellet kötessenek; Sz. István Apostoli Királyunk napja öröm ünnepek legyen, mellyben évenként Isteni Szolgálat tartassék, ezen Kápolna jó karban léendő fenntartása bátorságául pedig a Kerületbéli Fő Tisztelendő Romai Catholicus [cus] Esperest Úrnak ezen Jegyző Könyvi Kivonat

a Jegyző Jabularis Ügyész Gozdu Emanuel, és Hegymester Mildenerger Márton Urak alá írások alatt az Istvánhegy szokott élő pecsétjével megerősítve kiadatni rendeltetik. Költ mint fellyebb Kiadta Gozdu Emanuel m. k. Jegyző és Szőlőközbirtokos. Mildenerger Márton Hegy Mester m.k.

Ezen érintett Kápolnátskát Nagy tiszteletű Tajthy Ferencz Úr Kerületbéli alEsperest és Szilágyi Plébános Úr tsak ugyan 1-ő September mellyen Pünkösöd után 14-ik Vasárnap, és Őrző Sz Angyalok ünnepe vala, fel is szentele, Mélt. Gróf Károlyi István Úr is mint Keresztalya Hitvesével Mélt. Eszterházy Franciska Grófnéval jelen vala, ki a Papokat és egyéb Pesti Szőlő érdemes Birtokosokat Káposztás Megyeren a Tisztartoi Lakásban gazdagon meg vendégeltette, A Szőlő Birtokosok egy 85 fontos harangorsókát csináltattak 1837-ben mellyet 13-ik Aug Sz István k. tiszteletére ő Exellentziája Gróf Nádasdi püspök Urunk meg szentele.” □

" István Szőlő hegyen 59

Káposztás Megyeren, építették Sz. István Kápolnátskát alapító levele eredetiben a Megye Könyvtárában vagyon, annak Mása, mely Excellenciájól megküldömeg van a Plébániai Könyvtárban is.

Tekintetes Honos Pest, Pilis, és Sald törvényesen egyesült Vármegyékben helyhezresett Ill. és Nagy Károlyi Gróf Károlyi István Úr Cs. Kir. Kamaras ö. Szolgálatának Göthi Utadalomhoz tartozó Káposztás Megyeri Ruzsán levő István hegyi Szőlő Birtokosoknál 1833 Eszt. Krisztusony hava 5-én tartott ülésén Jegyző Könyvénél

Kivonata

Jó Előadaron a Szőlő Birtokosoknál azon okaj, kikül, hogy a mindennapi éveti Szokás Szórási éven István hegyen egy kis Kápolnátskát építsék, azon Sz. István Apostoli Királyunk ünnepein a Romai Catholicus Istnyá Szent egyház Szolgálatára szórási felhangoltsák, s c. Kap a Szőlő hegy ünnepejél Mélt. Nádasdi püspök Úrnak tiszteletére.

A Historia Domus részlete

DR. SZERÉNYI ANTALNÉ

A régi Újpest elfeledett alajka, Papír Sándor

Újpesten már az 1860-as évektől kezdve rendszeresen felléptek különböző egyesületek és vándortársulatok műkedvelő és hivatásos színészei.

Bár a társulatok egymást váltották, még 1906-ban, a várossá alakuláskor sem volt Újpestnek igazán alkalmas épülete színházi előadások megtartására. 1908-ban felépült ugyan az Éden Színház az Árpád út és az István út sarkán, de sok tekintetben nem felelt meg az igazi színház követelményeinek. Ennek ellenére Baticzfalvi János, az Újpesti Hírlap színházi riportere arról ír, hogy a vándortársulatokat megkedvelte a közönség, és így szívesen fogadták Papír Sándor 1911-től állandóan Újpesten működő társulatát.

Papír Sándor 1877. február 25-én született Kecskeméten. Szülei pár év múlva Újpestre költöztek, így itt töltötte gyermekéveit. Mint korábban sok más fiatalembert, őt is vonzotta a színpad világa. Kezdő színészként a szükséges gyakorlatot felvidéki vándortársulatoknál szerezte Eperjesen, Pozsonyban, de működött Szatmárban, Makón és Debrecenben is.

1906-tól a budapesti Magyar Színház tagja, majd a Király Színházhoz szerződik. A népszerű táncos komikus legjelentősebb szerepei: Falk (Strauss: Denevér), Feigenbaum (Strauss: A milliárdos kisasszony), Dragutin (Lehár: Cigányszerelem). Beöthy László, a Király Színház igazgatója 1909-ben tárgyal

István úti részlet a Népszínházzal

Újpest vezetőivel egy állandó színház létesítéséről. Papír Sándor figyelme az általa jól ismert Újpestre terelődik, és elhatározza, hogy önálló társulatot szervez Újpesten. Saját költségén átalakíttatja az Éden Színházat Böhm Henrik építész tervei szerint. Az erkélyt oszlopsorral támasztotta alá, 24 tagú zenekar részére megfelelő zenekari árkot építtetett, a színpadteret az udvar felé megnagyobbíttatta, öltözőknek, irodáknak, szertáraknak biztosított helyet.

Az újjáépített színház Újpesti Népszínház néven 1911 szeptemberében a legszebb reményekkel nyitotta meg kapuit. Hogy ismeretebbé váljon a színház, barátjának, Simó Ferenc újságírónak a javaslatára hetente megjelenő lapot indít Újpesti Színpad címmel. Ennek szerkesztője a pályakezdő, alig 24 éves Harsányi Zsolt, a későbbi ismert író. Az újság közli a legnépszerűbb színészek fényképeit és a színpadi pletykákat, előzeteseket a készülő darabokról, s színész népszerűségi versenyt hirdet.

A legelső műsordarab a Harsányi Zsolt fordításában elkészült Eszemadta című operett volt. Az újság büszkén hirdette, hogy ennek Újpesten lesz az ősbemutatója. Nagy sikert aratott másik bemutatójuk Harsányi Zsolt – Vince Zsigmond: Limonádé ezredes című zenés bohózata. Játszották Abonyi Lajos: A betyár kendője című népszínművét és Bródy Sándor: A tanítónő című társadalmi drámáját. Az első újpesti lakos, Mildemberger Márton letelepedésének 80-dik évfordulója alkalmából, a színház 1911 őszén bemutatta Simó Ferenc 80 év múlva című, erre az alkalomra írt darabját.

A nagy terveket megvalósítani akaró direktori pálya Papír Sándor 1911. decemberi váratlan halálával megtörik. Barátja, a Pesti Hírlap kiváló munkatársa versben búcsúzik tőle.

Felesége nagy nehézségek között próbálja továbbvinni a színház ügyét. Nem sokkal Papír Sándor halála után megalakul az Újpesti Színpártoló Egyesület, de az állandó kőszínházra még több évtizedet kell várni. □

DR. ROKOLYA GÁBOR

A polgári kor újpesti közjegyzői

Magyarországon az igazságszolgáltatás polgári rendszere a kiegyezést követő években épült ki. Ennek keretében a királyi közjegyzőség intézményét az 1874. évi XXXV. törvénycikk teremtette meg. A királyi közjegyzőkről szóló törvény rendelkezései szerint a közjegyző hatásköre a közokiratok és a végrendeletek felvételére, a tanúsítványok kiállítására, az okiratok és értékneműk őrizetére, a hagyatéki ügyek körüli eljárásra és a bírói megbízások teljesítésére terjed ki; utóbbit a törvény novellája a gyámhivatali megbízásokra is kiterjesztette. Az első királyi közjegyzők tényleges kinevezésére 1875-ben került sor, s közjegyzői székhely elsősorban ott létesült, ahol királyi járásbíróság működött.

Az igazságszolgáltatás helyi szerveinek létrehozását a 19. század végére Újpest község fejlődése is kikényszerítette. Itt a járásbíróság felállítására 1900-ban került sor, amit azonban az általános szabálytól eltérően a Budapesti Királyi Közjegyzői Kamara illetékeségi területéhez tartozó közjegyzői körzet

létesítése megelőzött. Dr. Ugró Gyula a város történetéről írt monográfiájában az újpesti királyi közjegyzőség székhelyének létrehozásáról így emlékezik: „Az 1894. április 13-án tartott képviselőtestületi ülésen Wolfner Tivadar indítványt tett a községben szervezendő kir. közjegyzőség tárgyában, mert a községben létesítendő kir. közjegyzőség mindenesetre hézagot pótolna, és a község fejlődését előmozdítaná. Miért is a képviselőtestület utasította az elöljáróságot, hogy hivatalos úton kérelmezze a közjegyzőség felállítását, s amennyiben szükségességét látná, erre az illető szakminisztert küldöttségileg is kérje, ami meg is történt.”

Az 1896. december 15-én felállított újpesti királyi közjegyzői székhelyre az igazságügyi miniszter királyi közjegyzőnek dr. Plihál Viktor közjegyző-helyettest nevezte ki. Dr. Plihál Viktor 1865. május 13-án Zalaegersze-

Dr. Plihál Viktor

gen született Plihál Ferenc nagykanizsai királyi közjegyző és Horváth Gabriella egyetlen gyermekeként. Egyetemi tanulmányait Innsbruckban és Budapesten végezte. Jogi doktorátust a Budapesti Tudományegyetemen szerzett. 1896-ban nevezték ki királyi közjegyzőnek Újpestre, ahonnan 1901-ben, édesapja halálát követően, saját kérésére Nagykanizsára helyezték. Ottani közjegyzői irodáját a Szentgyörgyváros (ma: Katona József) utca 3. szám alatt nyitotta meg.

Közjegyzői munkássága mellett Zala vármegye törvényhatósági bizottságának és közigazgatási bizottságának tagjaként értékes közéleti tevékenységet is folytatott. Az I. világháború alatt a Magyar Vöröskereszt nagykanizsai szervezetének elnöke volt. E tevékenységéért a hadi ékítményekkel díszített Vöröskereszt II. osztályú díszjelvénye kitüntetésben részesült. Közjegyzői állásáról dr. Örley György nagyváradai menekült királyi közjegyző javára 1920-ban lemondott. Ezt követően kilimáni ezerholdas birtokán gazdálkodott, de a közéletben továbbra is jelentős szerepet játszott. Ennek látható jeleként, közéleti és társadalmi tevékenysége elismeréseként 1923-ban magyar királyi kormányfőtanácsossá nevezték ki. Nagykanizsát az Országgyűlés felsőházi

Dr. Jakab Géza

tagjaként 1931 és 1944 között képviselte. Elnöke volt továbbá a Zala vármegyei Gazdasági Takarékpénztárnak és tagja az Országos Magyar Gazdasági Egyesületnek. 1950. december 9-én hunyt el Kilimánban, sírja a helyi temetőben található.

Újpestre a távozó dr. Plihál Viktor helyébe 1902-ben Jakab Géza kiskőrösi királyi közjegyzőt helyezték. Ezt megelőzően Jakab Géza – Jakab Mihály gyöngyösi polgármester és báró Durneisz Augustus fia – miután egyetemi tanulmányait befejezte, ügyvédjelöltként dolgozott. Majd az ügyvédi vizsga letételét követően Gyöngyösön ügyvédi irodát nyitott, s 1878/79-ben a Gyöngyös című hetilap egyik szerkesztője is volt. 1894-ben Kiskőrösre nevezték ki királyi közjegyzőnek, innen került 1902-ben Újpestre. Itt mindennapi tevékenysége mellett a királyi közjegyzőség szakmai életében is jelentős szerepet vállalt. Az ő javaslatára alakult meg 1902. december 28-án a Magyar Királyi Közjegyzők Nyugdíjintézete. 1912-ben az intézet tiszteletbeli elnökévé választották. Jakab Géza királyi közjegyző 1918 novemberében hunyt el.

A megüresedett újpesti közjegyzői állásra 1919-től dr. Zámor Rezső királyi közjegyző-helyettest nevezték ki. Dr. Zámor Rezső közjegyzői tevékenységét a helyi források sajnos nem örökítették meg. Tény viszont, hogy jogi könyvtárát végrendeletében a Magyarországi Királyi Közjegyzők Országos Egyesületére hagyományozta. 1937. február 23-án halt meg, földi maradványait a Farkasréti temetőben helyezték örök nyugalomra, sírját Gabay Sándor által tervezett síremlék jelöli.

Időközben a fejlődés és a megnövekedett ügyforgalom okán 1929-ben az igazságügyi miniszter Újpesten újabb közjegyző körzetet hozott létre. Az újonnan létesített Újpest 2. számú királyi közjegyzői állásra dr. Bogdán Ernőt nevezték ki, aki azonban az állását el sem foglalva rögtön kérte az áthelyezését Szegedre. A megüresedett állást az Újpest történetében nagy szerepet játszó Hédervári család egyik tagja, dr. Hédervári Lehel kapta meg.

Dr. Hédervári Lehel 1876. június 1-jén Újpesten született. Középiskolai tanulmányait Budapesten és Rimaszombaton végezte. Jogi

tanulmányait a kolozsvári Ferencz József Tudományegyetemen folytatta. Miután 1898-ban jogtudorrá avatták, bekapcsolódott az erdélyi politikai életbe. Alapítója és főszerkesztője volt az Újság című napilapnak, amely a Függetlenségi és 48-as Párt programját hirdette. Az 1901-es országgyűlési választáson Somlyóvásárhelyen lépett fel a Kossuth Párt programjával mint országgyűlési képviselőjelölt, bár ez alkalommal még nem választották meg képviselőnek. 1905 és 1918 között megszakítás nélkül Gödöllő országgyűlési képviselője volt. 1914-ben Károlyi Mihály amerikai körútjának lett egyik szervezője és kísérője. A körútról visszatérőben a francia hatóságok internálták, csak három év után szabadult. Ekkor már szembefordult Károlyi Mihály politikájával. A Tanácsköztársaság kiáltásakor Bécsbe menekült, és részt vett az ellenforradalmi szervezkedésben. Az emigrációból hazatérve távol maradt a politikától. Királyi közjegyzőnek 1929-ben nevezték ki Újpestre. Ezt az állását 1932. február 2-án bekövetkezett haláláig töltötte be.

A megüresedett Újpest 2. számú körzeti közjegyzői állásra a politikai és közéleti pályán komoly érdemeket szerzett dr. Morvay Zsigmondot nevezték ki. Alsódraskóczi dr. Morvay Zsigmond 1884-ben Margittán született. Középiskolai tanulmányait Nagyváradon és Debrecenben végezte. Jogi tanulmányait a Nagyváradai Jogakadémián folytatta. 1905-ben avatták jogtudorrá. 1909-től 1925-ig ügyvédjelöltként, majd ügyvédként Nagyváradon dolgozott. A Nemzeti Munkapárt tagjaként 1913 és 1918 között folyamatosan országgyűlési képviselőnek választották. Az I. világháború idején előbb az 1-es, később az 5-ös huszároknál teljesített szolgálatot. Az impériumváltozást követően a román hatalomra nem tette le a hűség esküt. A Magyar Párt képviselőjeként a magyarok kisebbségi jogaiért küzdött. 1926-ban Magyarországra repatriál, és a következő évben már a cséffai választókerület országgyűlési képviselője volt. Királyi közjegyzőnek az igazságügyi miniszter 1931-ben Debrecenbe nevezte ki, s innen helyezte 1932-ben Újpestre, ahol közjegyzői irodáját az Árpád út 75. szám alatt nyitotta meg. Miután 1939-ben az Új Magyarország című lap húsvéti számában a visszatért Kárpátalja részére a legszélesebb auto-

nómia megadását javasolta, politikai támadások kereszttüzébe került. Az 1940-es években közjegyző-helyettesként dr. Schweitzer Sándor, Schweitzer József ny. országos főrabbi édesapja dolgozott irodájában. Az emberséges közjegyző emléke a hálás újpestiek emlékeztében ma is úgy él, mint aki a vészkorszakban sok emberen segített. A Budapesti Közjegyzői Kamara 1946. évi jelentésében így örököltette meg emlékét: „Dr. Morvay Zsigmond újpesti közjegyző 1945. május 22-én tért meg őseihez. A történelmi Magyarország egyik utolsó képviselője és a magyar dzsentri ritka kedves és szeretetreméltó típusa szállt vele a sírba.”

A dr. Zámor Rezső halálával megüresedett Újpest 1. számú körzeti közjegyzői székhelyre dr. Tárczay Rezső királyi közjegyzőt helyezték át. Dr. Tárczay Rezső 1880. június 27-én született Temesváron. A középiskolai tanulmányait Budapesten végezte. Jogi tanulmányokat a Budapesti Tudományegyetemen folytatott. Az I. világháborúban a 7. és a 3. számú honvéd huszárezred kötelékében harcolt. Bátor helytállásáért a Bronz és Ezüst Signum Laudissal tüntették ki, s a Károly Csapatkereszt viselésére is jogot szerzett. A háború végén emléklapos századosként szerelt le. 1925 és 1932 között közjegyző-helyettesként teljesített szolgálatot. Királyi közjegyzőnek 1932-ben Jászapátira nevezték ki, s rövidesen Orosházára helyezték. Újpesti közjegyzőként 1937. február 26-ától folytatta pályáját,

miközben a közéleti és társadalmi munkából is kivette részét. Az Újpestvidéki Takarékszövetkezet közgyűlése igazgatósági tagjává választotta, de tagja volt az Újpesti Katolikus Körnek, a Vakok Egyesületének és az Országos Kaszinónak is. Dr. Tárczay Rezső 1948. augusztus 30-án hunyt el, földi maradványait szeptember 1-jén a gödöllői temetőben helyezték örök nyugalomra.

Az újpesti 1. számú körzetre 1948-ban dr. Timár Miklóst nevezték ki közjegyzőnek. Dr. Timár Miklós 1882. március 15-én született. A középiskolai tanulmányait Kaposváron végezte. Jogi tanulmányokat a Budapesti Tudományegyetemen folytatott. 1899-ben a szocialista diákok csoportjához csatlakozott. Ügyvédi vizsgát tett. Szerkesztője volt a Világosság, a Társadalmi Forradalom és a Szabad Gondolat című szocialista folyóiratoknak. 1915-től az I. világháború különböző harcterein teljesített szolgálatot. 1918-ban az Országos Munkásbiztosító intézőbizottsági elnökévé választották. A Tanácsköztársaság alatt a Világzabadság című napilapot szerkesztette. A proletárdiktatúra bukása után állásából elbocsátották. 1930-tól a Vörös Segélyen keresztül az illegális kommunis-

ta mozgalommal lépett kapcsolatba. 1945 után a pestszentlőrinci és a kispesti városi főügyészi állást töltötte be. 1947-ben pestszenterzsébeti közjegyzővé nevezték ki, s a következő évben innen helyezték Újpestre, ahol közjegyzői irodáját 1948. szeptember 23-án az Árpád út 67. szám alatt nyitotta meg.

Az újpesti 2. számú körzetre 1946-ban dr. Varga Bélát nevezték ki, aki közjegyzői irodáját hivatali elődje, dr. Morvay Zsigmond királyi közjegyző irodájában, az Árpád út 75. szám alatt indította. Dr. Varga Bélát a Budapesti Közjegyzői Kamara 1948-ban elnökségi póttagjává választotta. A kamara 1948. szeptember 19-i ülésén indítványozta, hogy az ország területén lévő öt közjegyzői kamarát budapesti székhellyel egy egységes kamarába vonják össze. Erre azonban már nem kerülhetett sor. Ugyanis az igazságügyi miniszter a 4090/1949 /VI.14/IM. számú rendeletével a magánközjegyzőség intézményét megszüntette. A rendelet alapján 1949. december 31-én a magánközjegyzők Újpesten is beszüntették működésüket, helyüket és feladataikat a bírósági szervezetben tevékenykedő állami közjegyzők vették át. □

ROJKÓ ANNAMÁRIA

Epizódok Aschner Lipót életéből

7. rész: Szabadulás és „külszolgálat”

1944 őszén Bay Zoltán és Jankovich Dénes, a Tungstram Rt. vezérigazgatói minden követ megmozgattak a Mauthausenbe deportált Aschner Lipót kiszabadítása érdekében. A legnagyobb titokban léptek kapcsolatba Andreas Ernst Kurt Becher SS ezredessel. A német tiszt 1944. március 19-től, Magyarország megszállását követően, az SS Gazdasági kirendeltségének budapesti elnökeként tevékenykedett. E szervezet feladata a magyarországi zsidók vagyonának kisajátítása volt. Becher „embervásárlással” is foglalkozott; hatalmas összegekért vállalta, hogy bizonyos személyeket kihozta a koncentrációs táborokból. A Tungstram vezetői megbízást adtak Aschner kimentésére, Becher pedig az akció lebonyolítását egyik belső emberére, Stapenhorst SS-Hauptsturmführerre bízta. A németekkel való üzletkötést Lazare Grod, a Tungstram A. G. Zürich igazgatója vállalta magára.

Grod és az újpesti vezetők közötti levélváltás a cenzúra miatt virágnyelven folyt. Aschner Lipótot mint „fluorescens lámpát” emlegették. Amikor a tárgyalások kezdetén az a téves hír terjedt el, hogy a lágerben Aschner meghalt, levelükben úgy fogalmaztak: „a fluorescens lámpa elvesztette az élettartamát”. Később korrigálták az információt: „a svájci mérnökök a fluorescens lámpát újra megvizsgálva jónak találják. A tárgyalások folytathatók.”

Aschner Lipótot 1944. december 18-án hajnalban kocsival vitték St. Margarethenbe, a svájci határhoz, ahol Lazare Grod átadta a 100 ezer svájci frank értékű csekket. A pénztalványért cserébe a 73 éves foglyot szabadon engedték. Az összeget a Tungstram A. G. Zürich bocsátotta rendelkezésre. A csereügylet titokban, könyvelés nélkül történt, emiatt a Svájci Tanács a Tungstram svájci leányvállalatának ügyletét később rendezetlennek

minősítette. A váltságdíjként átadott összeget a hatóság még 1950-ben is hiányként mutatta ki az izzólámpagyár pénzügyi mérlegében.

A 100 ezer frank végül sohasem került német kézbe. A német kapituláció után a svájci Svájci Tanács minden német vagyont mint „zsákmány javakat” zárolt, a Schweizerische Verrechnungsstelle emiatt zárolta a csekket is. 1945 májusában a Tungstram A. G. Zürich levélben érdeklődött a tanácsnál letétbe került összeg sorsáról. Álláspontjuk szerint a kifizetés kényszerhelyzetben történt, ezért igényt tartanak a pénzre. (Érdekesség, hogy a Pesti Tőzsde című lap 1948. (!) január 14-i száma a hírforrás megjelölése nélkül közli, hogy „a berni német gyárakat kutató amerikai iroda nyomára bukkant annak a százezer svájci franknak, amelyet annak idején az amerikai-

Aschner Lipót

ak fizettek ki a Gestaponak, hogy Aschner Lipótot, az Egyesült Izzó vezérigazgatóját a mauthauseni haláltáborból kiszabadítsák. Valamilyen elnézés folytán a németek ezt az összeget nem diszpontálták el Svájcban. Az USA hatóságok a váltságdíjat természetesen zár alá vették.”)

Aschner egyelőre Svájcban maradt; Genfben, a Hotel Richemondban bérelt szobát. A deportálás kilenc hónapja alatt korábbi, 78 kg-os súlyából 18 kilót veszített. Feleségéhez 1945. június 20-án írt levelében arról tudósít, hogy 1944 decemberében általános orvosi vizsgálatnak vette alá magát. A kúra kímélő életmódból és speciális diétából állt, majd három hétig a Zürich melletti Badenben gyógyíttatta a jobb lábán kiújult reumáját. Fél év alatt sikerült 16 kg-ot visszahíznia. „Soha annyi orvossal nem volt dolgom, mint mostan – írja levelében –, de én egészségesen akarok hazatérni a reám váró nagy feladatok teljesítésére. Kitűnően érzem magam, korán kelek, még korábban fekszem, olvasok sokat. [...] Rengeteg postám van, az egész világból számtalan sürgönyt kaptam megmenekülésem alkalmából és most is rengetegen érdeklődnek otthoni és fogolytáborokban lévő hozzátartozóik felől. [...] Magyarországgal szemben hermetikusan el vagyunk zárva, de remélem, nem sokáig már. Rólatok az első megbízható hírt március 20-án Sinigalliától kaptam, már kétségbe voltam esve sorsotok miatt. [...]

Annyit tudok, és ez a fő, és mindennél fontosabb, hogy egészségesek vagytok mindannyian és az Izzóban laktok, bizonyára azért, mert lakásunkról mindent elvittek, csak türelem, semmi izgalom!”

Aschner Lipót 1945 tavaszán – diplomáciai kapcsolatok híján Bukaresten keresztül – többször is megkereste a Magyarországi Zsidók Szervezetét, hogy információt kérjen a családjáról és az Egyesült Izzó ipartelepeinek állapotáról. (A vezérigazgató elhurcolása óta nem kapott híreket feleségéről, fiáról, és annak családjáról. Ez idő alatt Aschnernét Bay Zoltán saját rokonaként, „vidéki nagynénjeként” rejtegette, Aschner Pál pedig munkaszolgálatot teljesített.)

Közvetlenül a háború után a család tagjai nem költöztek vissza az Eichmann által teljesen kifosztott Apostol utcai villába, hanem a gyár területén lévő „igazgatósági lak” két szobájában éltek.

Az ország társadalmi-politikai helyzetének változásával az Izzóban is megindult a szervezeti átalakulás. Bay Zoltán és Jankovich Dénes változatlanul megtarthatta pozícióját, idő közben azonban megalakult a szociáldemokrata párt nyomására egyre radikálisabb hangon megszólaló gyári munkásszervezet, az üzemi bizottság. Aschner még Svájcban tartózkodott, amikor 1946. február 16-án az ü.b. saját hatáskörében felszólító levelet írt a vezérigazgató családjának: „Alulírott testület, őszinte sajnálattal bár, de teljes határozottsággal felszólítja a címzetteket, hogy az általuk használt helyiségeket a lehetőségekhez képest minél gyorsabban kiüríteni szíveskedjenek. Tudatában vagyunk a mai elhelyezkedési nehézségeknek, mégis kénytelenek voltunk így határozni, mivel az új kollektív szerződés kötelezettségeket ró a munkaadóra, hogy oly megfelelő helységekről gondoskodjon alkalmazottai számára, melyekben azok szervezeti életüket és kulturális megnyilvánulásait élhetik és végezhetik. Ebből kifolyólag a gyár kultúrházának helységeit, melyeket most a gyári bölcsőde és napközi otthon tart elfoglalva, fel kell szabadítani annál is inkább, mert mivel ezek a helységek a mai követelményeknek már nem felelnek meg és a nevezett intézményeket a legsürgetőbben ki kell bővíteni.

A villaépület földszintje terjedelménél, beosztásánál fogva, valamint a körülötte levő elzárt kert miatt bölcsőde és napközi otthon létesítésére kiválóan alkalmas. Az ott lakók közül senki sincs a gyárral szerződéses viszonyban. A lakás nem szolgálati jellegű. A felszabadulásakor a beköltözés a gyárvezetőség által átmeneti időre volt megengedve. Üzemi bizottság.”

A levél egyértelműen az érintettek tudtára adja, hogy a gyár területén nem kívánatos személyek. (Az üzemi bizottság ebben az időben ipari kémkedéssel és hazaárulással vádolja Aschner Lipótot. A valódi tények feltárására

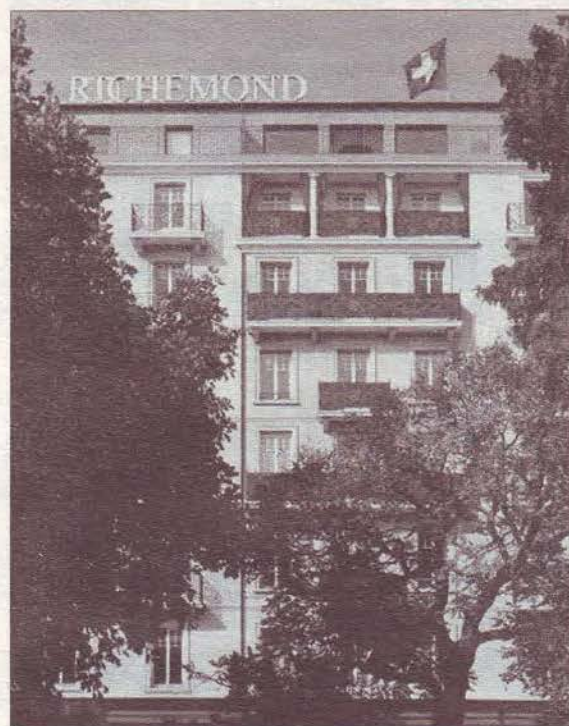
sorozatunk következő részében visszatérünk.) A családhoz intézet ultimátumot tájékoztatás-ként megküldték Bay Zoltánnak és Jankovich Dénesnek is. A vezérigazgatók azonnal beavatkoztak, így alig tíz nappal a levél postázása után, az ü.b. egy újabb dokumentumot fogalmazott: „1946. február 28. Prof. dr. Bay Zoltán műszaki és gr. Jankovich Dénes kereskedelmi vezérigazgató uraknak. Sürgönyüket, melyben az Aschner-lakással kapcsolatban további lépések visszatértükig való elhalasztását kéri, megkaptuk. Ezen kérésnek a legnagyobb készséggel teszünk eleget... Tájékoztatásul közöljük még, hogy Aschnerné nagyságos asszony karácsony előtt közölte velünk, hogy a tavaszi hónapokban szándékában áll innen kiköltözni, mely szándékát annál fogva is komolyan kellett vennünk, mivel a villa földszintjének beosztásánál fogva egy családdal és két magános személlyel kell közös konyhán gazdálkodnia.

A mellékelt felszólító levél elküldésénél semmilyen ártó, vagy rossz szándék nem vezetett bennünket; úgy érezzük, hogy az teljesen tárgyilagos és indokai helytállóak. Magunk részéről, mint Üzemi Bizottság, teljes mértékben helyénvalónak tartanánk, ha a vállalat – tekintettel Aschner úr sok évtizedes gyárral kapcsolatos tevékenységére – akár megfelelő új lakás szerzésével kapcsolatban, akár pedig megfelelő ingatlan használható állapotba hozásával, komoly anyagi áldozatokat hozna. Őszinte szeretettel köszöntjük Vezérigazgató Urakat, sikeres munkát kívánunk és várjuk vissza. Munkás üdvözlettel: E. I. V. RT. Üzemi Bizottsága”

A levélben falajánlott „nagyvonalú” gesztus, és az egykori gyárvezető kedvező fogadtatására tett utalás csak a kedélyek megnyugtatóra szolgált. Aschner jól tudta, csak akkor tér vissza Magyarországra, ha előtte tisztázza, és az új magyar államvezetéssel is elismerteti az Izzó jogi helyzetét, bonyolult tulajdonviszonyait, valamint garanciát kap saját egzisztenciájának megnyugtató rendezésére. Már 1945. november első napjaiban írt levelében arról számol be családjának, hogy „Az elmúlt hetekben itt voltak nálam sorban a hollandi, brüsszeli, párisi, stockholmi és londoni vállalataink igazgatói, akikkel az elmúlt évekre vonatkozó, valamint a jövőre

kiterjedő gesztiót, mérlegeit és elszámolásait alaposan átnéztük. [...] Még néhány fontos ügy vár rám. Mielőbb New-Yorkba kell utaznom, de Londonba és Párisba is el kell látogatnom az ottani gyárak megtekintésére és tárgyalások folytatása céljából, továbbá fekete listáról lekerülés végett. [...] Ezeket azért mondtam el Neked, hogy számoljatok azokkal az akadályokkal, amelyek miatt most még nem mehetek haza, pedig végtelen hönvágam van. Érezem, a vállalatnak is szüksége lenne rám, nagy és fontos munkát tudnék most is ott kifejtetni és talán sok irányban tudnék országunk számára is hasznos lenni. De az a munka, amelyet itt tartózkodásom alatt kifejtettem és amely munka befejezését magam elé tűztem, olyan fontos, hasznos hajtó és újpesti gyárunk szempontjából annyira létkérdés, hogy úgy vélem – miután ez idő szerint ezt a munkát helyettem más nem végezheti és nem is vállalhatja – ezt az áldozatot még meg kell tennem, hoznom és kezdeményezett feladataimat teljesítenem kell. Hiszen amennyire át lehet tekinteni a helyzetet, most már csak néhány hónapi idő eltolódásról van szó....”

(Folytatjuk...)

Aschner genfi szállásbelye, a Hotel Richemond

KRIZSÁN SÁNDOR

Újpest dunai átkelőhajózása A megyeri rév története, 4. rész

Sorozatunk befejező részében figyelmünket az újpesti vasúti híd környékére szegezzük. 2007-ben kezdődött a Budapest-esztergomi vasútvonal Duna-hídjának felújítása. A munkálatok legimpozánsabb mozzanatsora 2008 nyarán volt látható, mikor is a hidat teljesen lezárták, a folyam főága fölötti elemeit kicserélték. Ekkor természetesen vasúti forgalma is szünetelt, az Esztergomba tartó vonatok a szentendrei HÉV pályáján a Margit hídi felszíni végállomásig vitték utasaikat. A június 21-én életbe lépő forgalmi változást azonban megelőzte a vasúti hídon való gyalogosforgalom átmeneti megszüntetése. 2008. április 18-ától nem lehetett rajta átsétálni vagy kerékpározni egészen 2009 májusának végéig. A vasúti közlekedés átmeneti leállításáig, majd ismételt forgalomba helyezésétől kezdve menetrendszerinti vonatok Újpest és Aquincum felső megállóhelyek között a túlparterre igyekvőket is szállították, ha kellett, kerékpárral együtt.

A híd teljes lezárásának idejére a BKV ZRt. hídpótló kishajójáratot rendszeresített – így Újpest határán egy ideig második vízi átkelő is működött. A 3-as metró Gyöngyösi utcai állomásától mintegy ötpercnyi sétával lehetett elérni a Meder utca végén lévő kikötőt, innen 2008. június 14-étől járt át a hajó Hab-

A Hófehérke hídpótló átkelőjáratként 2008. szeptember 21-én
(A szerző felvétele)

leány állomásra, kapcsolatot teremtve a Római parttal. Kezdetben 5 és 23 óra között 40 percként indult a Meder utcától, vissza Hableánytól 20 perccel később; napi 28-szor tette meg az utat. Viteldíjként teljes árú felnőtt jegyért 200, gyermekjegyért 100 forintot szedtek, a kerékpárszállítás díjmentes volt. Ehhez három alvállalkozóját vonta be a BKV, melyek egy-egy hajója – a Hófehérke, a Hableány és a Budavár motorosok – két-két naponta váltotta egymást „forgósínpad” szerűen.

A járat utasforgalma azonban a külön díjszabásnak (a BKV-bérletek érvénytelenségének) köszönhetően nem lehetett olyan nagy, hogy érdemes legyen ennyiszor indítani, így az első két hét után a hónap végétől reggel 7 és este 20 óra 20 perc között 80 percként, naponta 11-szer járt végpontjai között. Július 21-étől 7 és 17 óra, augusztus 11-étől 8 és 16 óra között óránként vitte utasait a hídpótló hajó, utóbb csak napi 9-szer úszott ki a Meder utcai kikötőből. Érdekességképpen megemlítjük, hogy az utolsó forgalmi napon, szeptember 21-én a délutáni 16.30-as visszaindulás alkalmával a Hófehérke motoros fedélzetéről figyelemmel lehetett kísérni az új vasúti híd terheléspróbáját (az M61.006 pályaszámú Nohab mozdonnyal és négy rakott teherkocsival).

2009 első felében folytatódott a híd felújítása. Április 25-26-án, valamint május 9-10-én, 16-17-én, és 23-24-én ismét forgalomba helyezték a hídpótló hajójáratot, reggel 7 és este 22.20 óra között 40 perces követéssel. Ekkor már a kerékpárszállításon kívül az utazásért sem kellett fizetni. Május utolsó hétvégéjén átadták a felújított hidat a gyalogos és kerékpárforgalom számára, így ez a vízi átkelő küldetését teljesítve végleg megszűnt.

Az újpestieknek továbbra is megmaradt az „ősi” rév a Tungsram strand és Pünkösdfürdő között. Jövője kérdéses, túlélése a fővárosi vízi közlekedés fejlesztése keretében talán biztosítható. □

Rákos Sándor ihlető újpesti élményei*

A nyírségi születésű Rákos Sándor, a kálmánházi tanyasi tanító fia 1947 őszén nős emberként költözött Újpestre, a Bagolyvár nevű művészkolóniára. Felesége, Varga Magda – akitől az ötvenes évek közepén elvált – megismerkedésük idején a Képzőművészeti Főiskola hallgatója és Nagy László, a későbbi költő évfolyamtársa volt.

A néhány manzárdszobából álló művészház – babonás képzeteket keltő neve ellenére – a boldog jövő ígéretével kecsegtetett, hiszen a háborús sérüléseket szenvedett épületet azért újították föl már 1946 tavaszán, hogy átmeneti otthonhoz és az alkotást elősegítő, nyugodt körülményekhez juttassák a lakással, műteremmel nem rendelkező fiatal képzőművészeket.

Két évig lakott a művészházaspár a Benitzky u. 7. szám alatti művészházban.

„Egy földszintes ház padlását kis cellákra osztották: ezek a cellák voltak a műterem-lakások. Vaslétra vezetett föl meredeken a padlásajtóhoz, ezen át egy előszoba-félébe ért az ember, s ebből nyíltak a cellaszerű lakó-, illetve munkahelyek. Amikor én a Bagolyvárba kerültem [...] a következők laktak ott: Brusch Péter, Dániel Kornél, Istvánffy János festőnövendékek, kültagként Giron Emánuel, Hován László, Sally [sic] Jenő – az utóbbiaknak volt lakásuk, csak beszélgetni, vitatkozni jártak föl hozzánk. A Bagolyvár lakója volt még egy különös fiatalember, Farkas Imre atomfizikus, aki később Imre Farkas néven verskötetet adott ki Lírai kutatások címmel” – idézte föl a költő ifjúkori emlékeit Gelléri Istvánnak, az Újpest Galéria vezetőjének.

A bagolyvári festők második kiállítására a Magyar Dolgozók Pártja újpesti központjának színháztermében került sor. A kiállítás kritikusa „a már ismert képzőművészek” mellett az először kiállító Varga Magda festőművésznő „jó színérzékét bizonyító olaj- és vízfestményeit” méltatta. A Népszava műbírálója szerint a művésznő „igazi erőssége

gyengéd, meleg, mélytónusú, színes és szabad megoldásaiban” mutatkozik meg. Az egyik kritikus megemlítette Rákos Sándort is.

Rákos Sándor 1947 októberében beutalót kapott a kisvelencei művésztelepre. Itt ismerte meg közvetlen közelből Berda Józsefet, Újpest híres költőjét – későbbi maszkos liturgiái első számú hősét –, akinek különös lényére néhány hónappal korábban már rácsodálkozhatott:

„A sarkon ácsorogtam barátaimmal, néhány fiatal festővel, Újpesten, 1947-ben. Akkor pillantottam meg őt először.

Felejthetetlen.

Hogyan írjam le? Azt szokták mondani, hogy: »a szavak erőtlének«.

Ott történt ez, a városnak azon a részén, ahol jókora lejtéssel a Dunához futnak le az utak. Bentről jött és fentről, az Árpád úton a Duna felé, ha nem is az égből, de néhány szinttel a vízszintnél magasabbról lebegve alá.

Veress Pál 1947-ben készült rajza az ifjú Rákos Sándorról

Talán nem különös (nem »különösen« különös), hogy a lábait apercipiáltam először. Ezek a lábak mindenekelőtt gacsosak voltak, annyira, hogy tartani lehetett tőle: bármely pillanatban egymásba botlanak. Ami pedig nem is lett volna egészen veszélytelen, mivel keményen megvasalt szegesbakancsok kaffogtak e lábakon. Két, térdharisnya fölött himbálózó rózsaszínű térd és rövid bőrnadrág egészítette ki (övon alul) a döbbenetes látványt. Ettől akár még turista is lehetett volna (alulnézetből), bár megvallom, rám e különös szerelés ellenére sem hatott annak. Nem tette azzá sem a botja, sem a hátizsákja, sem a feltűrt ujjú, nyitott nyakú, kockás inge. Talán, mert olyan esetlenül mozgott...”

1977 szeptemberében új időszámítás kezdődött Rákos Sándor költészetében. Ekkor jelent meg a Kortársban a Berda-liturgiák első ciklusa – lábjegyzetekkel, „közbeszólásokkal” magyarázva a kortársait meglepő, profán zsolozsmát. Az egyéniség szuverenitását és az ember testi örömhöz való jogát hirdető, az evés-ivás-szeretkezés élvezetét himnikus versekben dicsőítő, természetimádó, szabad szájú irodalmi szegénylegény költészete

valósággal lenyűgözte –, de szigorú vallásos neveltetésének következménye: gátlásos alaptermészete lehetetlenné tette számára, hogy ő is mindent leírjon, ami szabad asszociációi során eszébe jutott.

Az álarcos Berda-sorozat utójátékát tartalmazó kötethez – melyben az újpesti vagabund költő Weöres Sándort „a jókedvű Isten remekének”, „angyal-öcsémnek” szólította – Kálnoky László a betegágyból gratulált: „Legjobbban a Berda-liturgiákat csodálom. Úgy érzem, ha volna túlvilág, Berda szelleme minden erejét összeszedné, hogy valamiféle jelt adjon Neked, aki ennyire az ő hajdani bőrébe tudtál bújni. Vagy talán adott is jelt?”

Rákos Sándor nemcsak Berda József költői alteregójaként, hanem – 1971-es válogatott verseskötetének címét kölcsönvéve: „meztelen arccal” – is földézte otthonkereső ifjúkorát s Újpesthez fűződő emlékeit.

*A szerző Rákos Sándorról szóló monográfiája – Csigavonalban a Parnassusra címmel – az Argumentum Kiadó gondozásában jelent meg 2009. decemberében.

RÁKOS SÁNDOR

Az újpesti rakparton

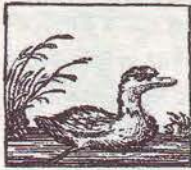
Hajolj le s jól nézd meg e köveket,
tán nyomra lelsz. Itt voltál fiatal.
A híd, az út, a park nem öregebb,
megifult inkább. Tüskés diadal!

Sebeid hordtad, vérező ide,
hogy mossa víz és szárítgassa szél.
Most megsajdul az elszongult ideg –
hát hiányozhat az is, a veszély?

Az új hídon gépkocsisor rohan.
Szerelmesek sétálnak boldogan.
A régenvolt magányos férfi hol van?

És búja hol? S szerelme? Fönn a Holdban?
Vagy az acélváz, mely büszkén ível,
őt emeli ott emlékeivel?

A „láthatatlan” láp látványos őszi díszruhában

A Dunakeszi-tőzegtavakat Újpest északi határában találjuk, a Dunakeszi-alsó vasútállomással egyvonalban. Korábban a Mogyoródi-patakot majdnem Dunakesziig húzódott az a mocsaras, lápos terület, amelynek sűrű vegetációját apró tavacskák tarkították. Az eredetileg nagy kiterjedésű nedves területen buja növényzet élt, amely gazdag állatvilágot tartott el. Az ingoványos terület és a nyáron tömeges szúnyogfajok távol tartották az embereket, így a terület élővilága a 90-es évek előtt érintetlen maradt.

Az oxigénhiányos, lápos talajban az elhalt növényi részek nem bomlottak le szerves anyagokká, hanem a talaj mélyebb rétegeiben a kőszénképződés első lépéseként tőzeggé alakultak. A vastag tőzeglerakódásokat néhol az ember kitermelte és így kisebb nagyobb gödrök jelentek meg a területen. A magasan álló talajvíz néhány hét alatt elárasztotta a mélyedéseket, s a terület kis tavakkal gazdagodott. A tavak kialakulását és a jellegzetes lápi növényzettel való benépesülését a 90-es évek közepén még bárki nyomon követhette a Mogyoródi-patak és a vasút menti kavicsbánya tavak közötti területen. 1998 első félévében azonban az M0-ás autópálya építése miatt a terület bokorfűzéseit, fűz-nyárligeteit kivágták, a növényzetet az itt élő állatokkal együtt felégették. A tavaszi napsütésben, a Káposztásmegyeri lakótelep házaiból nézve apró ékkövekként csillogó tavacskákat több ezer köbméter földdel feltöltve tüntették el a föld színéről.

A súlyos természetrombolástól csak két kisebb tavat magában foglaló láp menekült meg. A megmaradt élőhely a jelenleg horgásztóként működő, a Dunakeszi-alsó vasúti megállóval egyvonalban elhelyezkedő kavicsbányától nyugati irányban a bányatavat kísérő gát túloldalán található. A láp a többi Budapest környéki láppal összehasonlítva szinte egyedülálló módon állandó vízellátottsággal rendel-

kezik, mert a szintjénél magasabban elhelyezkedő gigantikus kavicsbányatavakból folyamatos és kristálytisza vízutánpótlást kap. Ezért még a legszárazabb nyarakon sem következett be a vizes élőhely kiszáradása, ami fontos biztosító a területen élő kivételes élővilág fennmaradásának. A gát oldalában rejtőzködő élőhely kiterjedéséről a gátról letekintve alkothunk fogalmat. A tavakat sűrű bokorfűzések és fűz-nyár ligeterdők övezik. Ha leereszkedünk a gát tövébe, akkor a fűzfák között vezető egyik ösvényen közelíthetjük meg a vizet. A sötét színű tőzeges talajon nedvességhez kötődő, nagy termetű, lágyszárú növényzet jelenik meg, amely a tavak körül jellegzetes lápi vegetációt alkot.

A tőzegtavak gazdag növényvilágnak és gerinctelen élőlény együttesnek adnak otthont, amelyekről fotókkal illusztrált leírás olvasható a www.homoktavis.extra.hu/tan12.htm weboldalon. A sokszínű gerinctelen állatvilág mellett a területen számos gerinces állat is él. A tóban főleg naphalok és keszegfélék, de a védett kétéltűeket is több faj képviseli. A farkos kétéltűek közül a pettyes götte, míg a békák közül a kecskebéka él a tóban. Tavasszal a tóba petéznek a környéken élő barna- és zöldvarangyok is, így a vizes élőhely az egyetlen még érintetlen kétéltű petézési helyet jelenti a régióban. A hüllők közül a parti növényzetben

A Dunakeszi tőzegtavak 2009. október 18-án

tovakúsó vízisiklóval és a vízben heverő főtörzseken sütkérező mocsári teknőssel találkozhatunk; ez utóbbinak stabil populációja él a területen. A terület madárkülönlegessége a csodálatos színekben pompázó jégmadár, amely a víz fölé benyúló nagy fűzfaágról figyel a kis halak mozgását a tóban. Ez a kicsinytestű halászmadár olyan jól érzi magát itt, hogy gyakran itt is telet át. A vízi madarak közül gyakori vendég a területen a szürke gém és a tőkés réce.

Az értékes fűzlápot kelet felé egy szinte áthatolhatatlanul sűrű bokorfüzes szegélyezi, amelyet az Auchan áruház közvetlen szomszédságában természetes láprét vált fel. Ez a csodálatos, Budapest környezetében egyedülálló természeti érték a hazai természetvédelem hivatalos szervei szerint „nem létezik”, és semmi akadályát nem látják annak, hogy a lápvilág helyén autóparkoló létesülhessen a bevásárlóközpont terjeszkedése nyomán.

A Dunakeszi tőzegtavak kálváriája nagy múltra tekint vissza, hiszen a magántulajdonú terület birtokosai már hosszú ideje mindent megtesznek azért, hogy a régió többi területeihez hasonlóan a különböző áruházláncok mohó területigényeit kielégítve ropogós bankókra váltsák a tőzeges lápot. Évtizedes próbálkozásaik mindeddig hiábavalóak voltak, mert a terület természeti értékeit felmérő szakemberek több esetben is a lápvilág megőrzésének fontossága mellett foglaltak állást.

Elsőként erre akkor volt szükség, amikor a Káposztásmegyer melletti körforgalomtól az Auchan áruház felé vezető utat a Dunakeszi tőzegtavakon keresztül kívánták felépíteni a láp lecsapolását és feltöltését követően. Ekkor a természetvédelmi hatástanulmány elkészítőjének határozott állásfoglalása nyomán tervezték át az út nyomvonalát úgy, hogy az elkerülje a lápot. Az elkészült út így is per tárgya lett, hiszen csupán néhány méterre halad a láp mellett, közvetlen fenyegetést jelent a vizes élőhelyhez kötődő élővilágra. A Levegő Munkacsoport által kezdeményezett per során újabb nemzetközi hírű szakértők vizsgálták meg a területet. Tevékenységük eredményeként részletes talajtani, botanikai és zoológiai felmérésekkel igazolták, hogy a láp jelentős természeti értéket képvisel. A per kézzelfogható eredményeként épült meg az ekkor még

védett területet körülvevő drótkerítés, amely megakadályozta, hogy a tőzegtavak és a kavicsbánya tavak közötti gátról teherautóval öntsenek építési törmelékot és más veszélyes hulladékot a lápba az illegális személtlerakók, mint ahogy azt korábban már több alkalommal is megtették. A kerítés kialakításán túl a körforgalom mellett olyan objektumokat is létesítettek, amelyek megakadályozzák, hogy az utak téli sózásakor keletkező szennyezett sólé akadálytalanul eljusson a mélyebben fekvő láp vizeibe.

Sajnos azóta a kerítés alumínium oszlopait ellopták a színesfém-tolvajok. Ennél is nagyobb baj azonban, hogy a Közép-Duna-Völgyi Környezetvédelmi, Természetvédelmi és Vízügyi Felügyelőség is nemlétezőnek nyilvánította a lápot. A megfellebezhetetlen döntés alapját egy az Országos Környezet-, Természetvédelmi és Vízügyi Főfelügyelőség Hatósági Főosztálya által felkért igazságügyi szakértő súlyos tévedésen alapuló véleménye adja. A szakértő a mindent eldöntő talajtani vizsgálatait nem a Dunakeszi tőzegtavaknál, hanem egy közeli gyomtársulásban végezte el. Így minden kétséget kizáróan „bizonyította”, hogy az élőhely teljesen száraz, lápnak nem minősülő terület.

Joggal felmerülhet a kérdés, miért kellett a „szakértőnek” ekkora képtelenséget állítania, ahhoz, hogy autóparkoló épülhessen a láp helyén. Ennek egyértelmű magyarázatát adják az alábbi tények. A lápok az ökológiai szempontból kiemelkedően fontos úgynevezett vizes élőhelyeknek a biológiai sokféleség megőrzése szempontjából legfontosabb csoportjába tartoznak. Ezt a tényt felismerve a törvényalkotó, a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. Tv. 23.§-ában valamennyi magyarországi lápot védelem alá helyezte. Ez az „ex lege” védelem azt a célt szolgálja, hogy az esetleg még fel sem tárt és külön eljárásban védetté nem nyilvánított, vagy csak helyi védettség alatt álló lápos területek is országos jelentőségű védelem alá kerüljenek. Magyarországon az „ex lege” védelem a lápok mellett megillet minden forrást, barlangot, víznyelőt, szikes tavat, kunhalmot és földvárat. Mindezek alapján már érthető, hogy a láp tulajdonosainak miért jutott eszébe az a képtelen ötlet, hogy megkérdőjelezzék a láp létét. □

HIRMANN LÁSZLÓ

Ifj. Wolfner Gyula

Újpest ipari fejlődésében meghatározó szerepet töltött be a börgyáros dinasztia, a Wolfner család. Az eredetileg tímármesterként tevékenykedő id. Wolfner Gyula és öccse, Lajos, néhány évtized alatt gyárrá fejlesztették üzemüket, a település megbecsült polgáiraivá váltak. Wolfner Lajos „újpesti” előnévvel nemesi rangot is kapott Ferenc Józseftől, fia, Tivadar, pedig már báró lett.

Wolfner Gyulának nem született gyermeke, ezért a cég irányítását Lajos fiai, József, Nándor és Tivadar vették át.

Gyula öccsük, aki a céget alapító nagybácsi keresztnevét viselte, 1886-ban látta meg a napvilágot. A 19. század végére már tehető család megengedhette magának, hogy a legifjabb generáció tagjait a legjobb iskolába járassa. Gyula gazdasági akadémiai tanulmányai mellett nyelveket sajátított el, kedvtelve lovagolt, és megismerkedett a képzőművészetekkel, azon belül a festéssel is.

Felnőtt fejjel a családi munkamegosztásból is kivette a részét. Az osztrák és magyar börgyarak kartelljének elnöke lett, a Monarchián belüli kereskedelmi kapcsolatokat ápolta. Magánvagyonát nem csupán a gyár fejlesztésére fordította, annak jelentős részét műkincsekbe, festményekbe fektette.

A vállalatot irányító Wolfner fivérek édesapjukkal együtt az üzem területén felépített villában laktak. Lakcímük a Váci út 11. volt, de Gyula öccsük – a családtól némileg elkülönülten – nyaranta külön épületbe költözött, a 9-es szám alá. (Ezeket az épületeket ma már hiába keresnénk: a második világháború pusztítása során megrongálódtak, később a terjeszkedő börgyár áldozati lettek, végül az új Károlyi Városközpont területének előkészítésekor pedig lebontották az épületek maradványait.)

A Wolfner fivérek – együttélésük ellenére – megőrizték magánéletük függetlenségét. Jellemző, hogy valamennyien önálló telefonvonallal rendelkeztek.

Egytől-egyig vállaltak Újpest határain túlmutató feladatokat is. József a Magyar Kereskedelmi Rt.-nek, valamint az Országos Központi Takarékpénztár Rt.-nek volt elnökségi tagja. Nándor a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamarában képviselte cégük érdekeit, Gyula pedig, azon felül, hogy tartalékos honvéd-huszárhadnagyi ranggal rendelkezett, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye törvényhatóságának volt tagja. Tivadar idővel a Magyar Bőriparosok Országos Egyesülésének elnöke, később a Magyar Gyáriparosok Országos szövetségének tagja lett.

1891-ben ünneppsorozattal emlékeztek meg Újpesten a család itteni megtelepedésének félévszázados jubileumáról. A városházáról tisztelgő menet vonult otthonukba, ahol elsősorban a családfőt, Wolfner Lajost ünnepelték. Tivadar még az évben képviselő lett a településen, politikai karrierje ettől kezdve töretlenül bizonyult. A család a kultúrára is sokat áldozott. A gyár országos híru férfikkal büszkélkedhetett, mely a helyi rendezvényeken kívül vidéki fellépéseket is vállalt.

Ifj. Wolfner Gyula

A legtöbb pénzt a családból a művészetpártolásra ifj. Wolfner Gyula fordította. Idővel ismert műgyűjtővé vált. Már a 20. század elején megvetette képtárának alapjait. Kezdetben koncepció nélkül, pusztán esztétikai megfontolások alapján szerzett be képeket. Magyar mesterek munkáit vásárolta meg, ezzel támogatva a kortárs képzőművészetet. Javarészt kisméretű vázlatokat gyűjtött. Kollekciónak mintegy hétszáz darabja között szinte minden számottevő magyar festő szerepelt, különös súllyal Mednyánszky László (nyolcvanhárom darabbal), Székely Bertalan (hatvankilenc művel) és Szinyei Merse Pál (tizennyolc képpel).

Mikor Szinyei Merse Pál felismerte a gyáros festőművészet iránti fogékonyságát, így fordult hozzá: „Festő vagy te tulajdonképpen, aki nem fest”. Wolfner Mednyánszky László személyes barátja is lett. 1917-ben a gyáros pályadíjat tűzött ki olyan magyar műalkotások elkészítésére, amelyek a magyar néplélek nemes vonásait tükrözik. 1919-ben a tanács hatalom műtárgyakat köztulajdonba vevő bizottsága elkobozta a gyűjtemény legjavát, de a kommunista uralom bukását követően a képek visszakérültek Wolfner tulajdonába. A mecénás gyáros Pállya Celesztint, az ismert újpesti művészt is támogatta, aki megfestette pártfogója lovas képét. Nem csupán festmények gyarapították a kollekción. Néprajzi gyűjteménnyel is büszkélkedhetett a vagyonos gyáros. A vitrinekben szőttek, kerámiák, fafaragások is helyet kaptak. 1924-ben népművészeti gyűjteményéből kiállítás nyílt az Iparművészeti Múzeumban. A tárlat katalógusában 293 cseréptál és 156 hímzés szerepelt, de három év múlva a kollekción már mintegy 6100 kerámiát és 700-nál több textíliát tudott felmutatni. Ifj. Wolfner Gyula rengeteg pénzt és energiát fordított gyűjteménye gyarapítására. Az általa felhalmozott értékeknek hamarosan országos híre lett. Tanulmányok jelentek meg, melyek a műgyűjtő szakmai felkészültségét is kiemelték. (Lázár Béla: Egy magyar gyűjtemény, Bp. 1922; Layer Károly: W. Gy. magyar néprajzi gyűjteménye, Bp., 1927). A Wolfner-archívumnak levéltára is volt, amelyben a tulajdonos elhelyezte a gyűjteményére vonatkozó összes iratot, köztük

sok érdekes és fontos levelét azoknak a művészeknek, akikkel összekötésben állt.

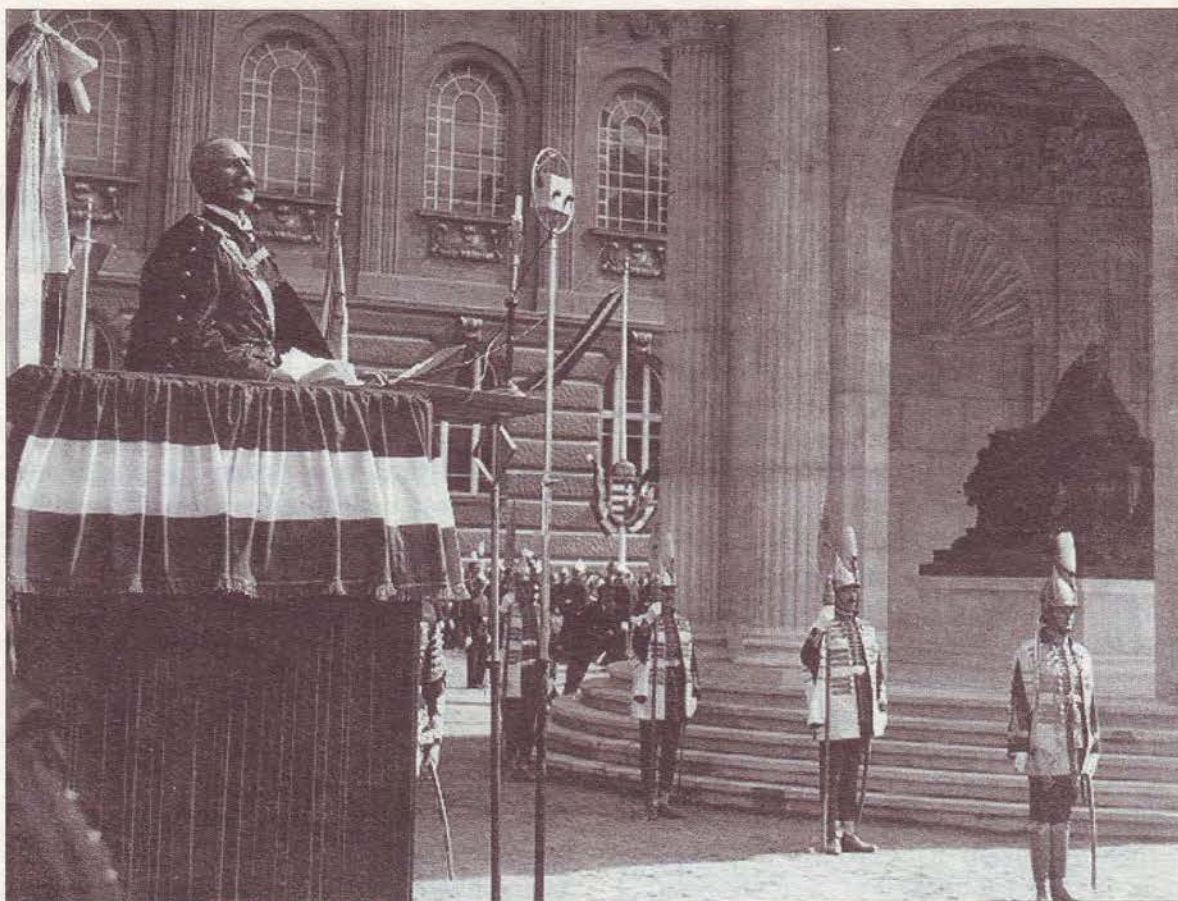
Ifj. Wolfner Gyula alig egy évtized leforgása alatt vesztette el testvéreit. 1923-ban Nándor, 1929-ben Tivadar, 1932-ben József távozott az élők sorából. A családi vállalat vezetése még sem nehezedett egyedül az ő vállára. 1901-ben születet László fia is kivette a részét a cég irányításából. A fiatalembert apja az innsbrucki kereskedelmi akadémián taníttatta, majd a freibergi kémiai főiskolán folytatott tanulmányait finanszírozta. 1929-től László lett a cég életének aktív irányítója. A családi vállalat ekkor már leginkább a sport mecénásaként tűnt ki: 1937-ben alapították a Wolfner Gyula és Társa Rt. Sportegyesületet, öt évvel később pedig a Wolfner Gyula és Társa Rt. Újpesti Evezős Egyesületet. Ez utóbbinak Wolfner László volt díszelnöke. A fiatal iparmágnás maga is aktív művelője volt a sportnak: autóversenyzőként számos hazai és külföldi futamon diadalmaskodott.

Fivérei halálát követően a magára maradt Wolfner Gyula elhagyta elnéptelenedett újpesti otthonát, és a budapesti Eskü tér 6. szám alatt lévő házba költözött. Itteni reprezentatív lakásán őrizte híres gyűjteményének darabjait is.

A faragott bútorokkal, süppedő szőnyegekkel, óriási tükrökkel és szobanövényekkel ékesített szobák falát – a korábbi fényképfelvételek tanúsága szerint – szinte elborították a festmények, képtár jelleget kölcsönözve a terméknek.

A kibontakozó második világháború beárnyékolta a mecénás iparmágnás életét. A zsidótörvények diszkriminatív intézkedései rá és családjára is vonatkoztak.

1944-ben, a német megszállást követően Wolfner Gyulát deportálták. Németországban, koncentrációs táborban hunyt el. A háború után a cég vezetői közül egyedül Wolfner László tért vissza, aki igyekezett újrateremteni a gyárat. A Wolfner Bőrgyár 1947-ben még részt vett a Budapesti Őszi Vásáron, bizonyítva életképességét, de a következő évben a szocializációs folyamat során államosításra került. Wolfner Gyula híres képgyűjteményére is a szétszórás várt. Egyes darabjai ma aukciós házak ajánlataiban tűnnek fel.

Zsitvay Tibor igazságügyminiszter beszédet mond az Eskü téren

Wolfner Gyula élete utolsó évtizedében tartott fenn lakást a budapesti Eskü (ma: Március 15.) téren. A belvárosi lakókörnyezet lehetőséget teremtett arra, hogy szorosabb kapcsolatot ápoljon a közélet és a művészvilág személyiségeivel.

A tér helyén a harmadik század végétől egy római erőd állt. Ennek romjai részben ma is láthatóak. Az erőd feladata volt, hogy biztosítsa a dunai átkelést. A középkorban a kicsiny Pest egyik központi tere volt, révátkelő működött a közelében. Itt futottak össze a város Vác, Hatvan és Kecskemét felé vezető utcái. A Plébánia tér nevet viselte, mert itt állt Pest belvárosának központi temploma. Az Eskü tér elnevezést 1867-ben kapta, mivel Ferenc József, koronázása alkalmával itt tett fogadalmat az alkotmány megtartására. Környékén akkor történt újabb jelentős területrendezés, mikor 1903-ban felépült az Erzsébet

híd. A munkálatok során lebontották a régi piarista rendházat. Az állam kárpótlásul 1913-ban emeltette az impozáns gimnáziumi épületet, amely később évtizedekig az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsésztudományi Karának adott otthont.

A téren, a piarista gimnázium homlokzata előtt avatták fel 1932. szeptember 25-én Erzsébet királyné emlékművét. Zala György szobrászművész alkotását a kormányzó jelenlétében, katonai parádé keretén belül leplezték le, az avatóbeszédet Zsitvay Tibor igazságügyminiszter tartotta. Az oszlopcsarnok alatt elhelyezett szobor rövid időn belül az Eskü tér szimbóluma lett. A 20. század politikai változásait jellemzi, hogy a szobrot 1953-ban lebontották, és csak 1986-ban állították helyre a híd budai lehajtójánál.

Az Eskü tér elnevezés 1948-ban tűnt el a főváros térképéről. A forradalom századik évfordulójának tiszteletére keresztelték át Március 15. térre. □

Regénybe illő történet

A történelmi események családokat tehetnek tönkre, alakíthatnak át visszavonhatatlanul, keseríthetnek meg nőket, férfiakat egész életükre. Kecskeméthy Istvánné Granca Klára Újpesten született, élete mégis szorosan kapcsolódik Erdélyhez.

– *Úgy mondta, szülei története regénybe illő. Hogyan kezdődik?*

– Édesanyám, Balogh Anna 1915-ben született Gyergyószentmiklóson, szülei harmadik gyermekeként. Utána még két testvére gyarapította a családot. Így hamar kenyérkeresővé vált, alig múlt 14 éves, egy úri családhoz szegődött pesztonkának, majd a ház szakácsnéja mellett megtanulta a főzés tudományát. Nagyszüleim biztatására hamar, 19 évesen férjhez ment Barabás Máté jó hírű szabómeszterhez. Anyukám fiatal volt, a kérő biztos, nyugodt életet ajánlott neki. Rövidesen annyit gyarapodtak, hogy saját házat vehettek Gyergyóvaslábon. Szorgalmas munkával aprójószágok, tehénke, 2-3 birka, kis konyhakert biztosította megélhetésüket. A növekvő megrendelések miatt sokszor besegített anyukám Máténak a szabás-varrásba is. Két fiuk született 1937-ben Zoltán, négy évvel később Ferenc. A ház körüli munkákhoz segítségre volt szükségük. Egy falubeli szegény asszony kisebbik fiát, Granca Sándort fogadták fel fát vágni, állatokat ellátni. Fizetsége a pénz mellett sok-

Anna, Sanyi és Klárka 1952-ben

szor élelem volt. A nyugalmas napoknak véget vetett a háború, a faluból is behívtak katonának minden épkézláb embert. Mátét, Sándort és bátyját, Gézát is besorozták. Sándor elszökött, meg sem állt Újpe stig. Itt egy ismerős asszony-nál az Ankara utcában kapott albérletet. Édesanyám egyedül maradt a két gyerekkel. Ügyes kezével folytatta férje mesterségét, megrendelésre kabátot, nadrágot varrt, sapkát, kesztyűt, sálát kötött. Gyakori vendége volt Sándor és Géza özvegy édesanyja, aki vigyázott a két fiúra, míg anyám dolgozott. Cserébe édesanyám rendszeresen élelemmel segítette. Szorgos kintartó munkával vészelték át a nehéz éveket.

– *A harcok 1945-ben végre befejeződtek, minden család várta haza szeretteit.*

– Lassan megérkeztek az ismerősök. Géza és több szomszéd hazatért. Az egyik azt mondta édesanyámnak, ne várja Mátét, mert a bunkerüket találat érte, senki sem maradt életben. Anyukám elsiratta Mátét, temetésre nem is gondolhatott, azt sem tudta, hol halt meg a férje. Két év telt el a háború óta, amikor felbukkant a behívás elől bujkáló Sándor. Örömmel tapasztalta, hogy édesanyja Anna segítségével átvészelte a nehéz időket. Bátyja esküvője után, mivel látta, otthon rendben zajlik az élet, úgy határozott visszamegy Újpe stre, biztos állása volt a parkettagyár sofőrjeként. Vonzódott Annához, összeszedte bátorságát, s a nyolc év korkülönbség ellenére, tudatta, elmondta érzelmeit, hogy szeretné összekötni vele az életét. Édesanyám tiltakozott, így Sándor elutazott. Fél év múlva azonban ismét otthon volt, megesküdték anyámnak, hogy gondoskodik róla és a fiúkról, munkát is szerez neki, azt mondta, a pesti élet könnyebb, mint a vaslábi. Anyukám beadta derekát, összeszedték a legfontosabb dolgokat, darabokra szedve batyuba kötötték Máté Singer varrógépét, kellett a megélhetéshez. A határt már lezárták, így többszöri próbálkozás és bujkálás után jutottak csak Újpe stre. Az Ankara utcai 3x3 méteres szobában kezdték meg új életüket négyen. Teltek a hónapok,

Sanyi családszerető, kedves gondoskodásával végérvényesen meghódította édesanyámat. Ekkor, 1948 decemberében jött a rettenetes hírrel, Máté az arcán megsebesült, de nem halt meg, hazaérkezett. Nagyon megviselte, hogy sem asszonyát, sem fiait nem találta otthon. Anyám teljesen tanácstalan volt. Mit tegyen? Sanyit szereti, Mátét mindig is tisztelte, de soha nem érzett iránta úgy, mint Sanyi iránt, de a fiúk közös gyerekek. A határ lezárva, haza nem mehet, a falu már így is a szájára vette, és szégyenérzete igen nagy volt amiatt, hogy nem bízott férje visszatérében. Hosszas vívódás után levelet írt neki, kérte váljanak el hivatalosan. Máté érthető módon csak üzent, hogy nem hajlandó válni, nem engedi, hogy Anna egybekeljen Sanyival. Fájdalommal a lelkükben éltek, Anna Sándorral Újpesten, Máté Gyergyóvaslábon.

– Mikor „lépett be” a történetbe Ön, Klárrika?

– 1949-ben születtem az Újpesti Szülőotthonban. Az Ankara utcai ház kéménye beomlott, így a kicsi szoba lakhatatlanná vált. Édesapám kijárta az újpesti tanácsnál, hogy most már a három gyerek miatt is, nagyobb helyiséget kaphassunk. Első lépéseimet az akkori Bajcsy-Zsilinszky (ma: István) út 2.-ben, az egykori Mókus Cukrászda szomszédságában lévő üzletlakásban tettem meg. Nagyjából ott, ahol most a 30-as busz megállója van az Ady Művelődési Központ mellett. Az utca ottani szakaszán még egy cipész-, egy szabóság és egy fodrászüzlet is működött. Édesanyám nagyon pedáns asszony volt, bár nem új bútorokkal, de gyönyörűen berendezte ezt 6x8 méteres helyiséget. Kettéválasztotta szekrényvel, függönnyel, egyik volt a szoba, másik a konyha. Sok ötlettel otthonossá tette, mindig tisztaság, egyszerű, de jó ételek vártak minket. Nagyon jól főzött, finom erdélyi ételeket ettünk. A konyhában sparhelt, később teatűzhely állt, azzal fűtöttünk és azon főztünk is. Anyukám a bátyáim készítette rúdra csavarta a tésztát, és a nyitott tűztér felett forgatva készült a kürtőskalács. Sokszor ettünk puliszkát, tárkonyos krumplilevest. 1952 decemberében megszületett húgom, Judit. Nehéz évek voltak, a bátyáim korábban még éheztek is. Volt, hogy ruhát, cipőt az egyháztól kaptak. Mi már nem éhezünk a kishúgoddal, mert szüleink na-

gyon sokat dolgoztak. Apukám szinte mindig úton volt a gépkocsival, többnyire vidékre szállított parkettát. Anyukám elhelyezkedett az Újpesti Gyapjúszővő Gyárban mint segédmunkás a gyapjúválogatóban dolgozott. Nagy bálákból húzgálták ki az anyagot, külön válogatták a gyapjú- és pamutárut. Feldolgozás előtt a használt pulóverekről levágták a gombokat, zippzárat. A levágott dolgokat haza is vihették, ha szükség volt rá. Nagyon helyes főnökük volt, ha találtak egy-egy jobb darabot, azt mondta, asszonyok, most elfordulok, és eltehetik a pulóvert, kardigánt.

– Milyen volt az élet ebben a pici otthonban a gyerekek számára?

– Apukámra élénkén emlékszem, bár csak öt éves voltam mikor meghalt. Ha ráért, vitt magával moziba, Vidám Parkba, vagy az Árpád úton lévő Hófehérke Cukrászdába mignont enni. Szemefénye voltam. Sajnos egyre többet fájlalta a gyomrát, 1953-ban megműtötték gyomorfekéllyel, majd az ope-

Jutka és Klári 1957 nyarán

ráció után pár héttel meghalt. Rákos lehetett. Anyukám egyedül maradt a négy gyerekkel. Zoli 16, Feri 12, Jutka 1 éves volt. Mind a négyen az Április 4. (ma: Tanoda) téri általános iskolába jártunk, bátyáim az első három évet a Violában végezték, mert akkor az Ankara utcához az esett közelebb. Akkor még külön jártak a fiúk és a lányok, és mi napközisek voltunk. Kevés szociális támogatást kaptunk, sőt egy alkalommal járt nálunk egy gyámügyes, s mondta, két gyereket állami gondozásba vesznek, hogy könnyebb legyen az életünk. Anyukám közölte, szó sem lehet róla, nem enged el egyikünket sem. Az Április 4. teret csak egyszerűen sétakertnek hívtuk. Gyermekkorom szinte második otthona volt, mert nagyon sok időt töltöttünk ott a nyolc tanév és a nyári szünetek alatt. Gyönyörű platanfák díszítették, hinták, homokozó és a tér közepén egy hatalmas kőszínpad állt. Fűves, bokros csoportok között sétányok, széleikben padok, ahol pihenni, beszélgetni lehetett. Nevesebb ünnepeken előadóművészek, színészek, mindenféle műfajt művelő zenészek léptek fel. Ezekre az ingyenes előadásokra a környék lakosai kis sámlival, hokedlival érkeztek és a színpad körül ülve élvezték a műsort. A fiúk itt fociztak, általában rongylabdával, vagy pillickáztak, vagy bikáztak. Ma már e két utóbbi játék feledésbe merült. A lányok kedvenc játéka a papírra rajzolt öltöztető baba volt.

– *Édesanyja vált családfenntartóvá. Hogyan alakult a családi munkamegosztás?*

– Végtelenül csendes, szerény asszony volt az anyukám. A szerencsétlenül végződő párkapcsolatait Isten büntetéseként fogta fel. Mindkét férjét elvesztette, egyedül kellett eltartania minket, nagy türelemmel és szeretet-

Anna a gyerekekkel 1958 nyarán

tel nevelt bennünket. Nem is kívánt többször férjhez menni. Apukám halála után 2-3 évig még egyedül keresett ránk. Ez az időszak volt számára a legnehezebb. Sajnos az 50-es években nem volt ritkaság, hogy nehéz körülmények között egyedülálló, hadiözvegyek nevelték gyermekeiket. Anyukám munka után a gyapjúszővő bölcsődéjében mosta-vasalta a gyerekek ruháit, ugyanis akkor minden gyermeket reggel az intézmény ruháiba öltöztettek fel. Ez is jövedelemkiegészítést jelentett. Bölcsődéből, óvodából bátyáink vittek haza minket. Zoli bátyám közben kitanulta a lakatos szakmát, sokszor munka után szívet lapátolt vagonokból, hogy besegítsen a családi kasszába. Idővel nagyon jó helyre került, a Gyapjúszővőgyár igazgatójának a sofőrje lett, és vagy 30 évig dolgozott ott. 22 évesen nősült meg, így csak négyen maradtunk a Bajcsy-Zsilinszky úti lakásban. Feri villanszerelő lett, estin érettségizett, ugyanebben a gyárban a villanszerelő-műhely vezetője lett. Később 1967-től a Berzeviczy Szakközépiskola elvégzése után én is munkába álltam. A családi kasszába úgy tudtam besegíteni, hogy az iskolai szünetekben minden nyáron munkát vállaltam. Ezzel a tankönyvek, füzetek árát megkerestem. Alsó tagozatos koromban nagyobbik bátyám 7-re járt dolgozni, reggel ő kísért engem iskolába. Fél hét körül leültem az iskola elé, és vártam a kapunyitást. Hosszú hajam volt, reggelente Zoli fonta be, s ahogy haladt a fonással úgy húzta hátra a copfomat.

– *Hogyan zajlottak az ünnepek?*

– Több más mellett egy szép emléket őrzök 1955-ből. Testvéreim jó kézügyességet örököltek szüleiktől. Mikulásra sablon alapján lombfűrészsel kivágtak két szarvast és szánformát, távtartóval rögzítették össze, ebbe tették a cukorkát, csokoládét, amit aztán persze közösen fogyasztottunk el. Idősebbik bátyám elvitt minket a Fény moziba karácsony délutánján, ahol megnéztük a Só című mesét. A családi szeretet téma – a király és legkisebb lánya, meg a só története – jól illett a karácsonyi hangulathoz. Míg moziban voltunk anyukám és kisebbik bátyám rendezte meg a karácsonyt. A fenyőfát angyalhajjal, sztaniolpapírba csomagolt, főzött grillázs cukorral díszítették fel. Anyu vásárolt egy alvóbaba fejet, testét ő varrta és tömte ki. Fonalból hajat készítettek neki,

felöltöztették keresztanyámmal közösen. Két bátyám pedig sportkocsit készített hozzá, lécekből, kerékkal felszerelve. Húgom lencsibabát kapott, szintén kocsiba helyezve. Mikor hazaértünk a konyhát elválasztó függönny a Mennyből az angyalt énekelve húzták el, s feltárultak előttünk a szép fa és az ajándékok. Erre gondolva, még ma is elérzékenyülök.

– *Kapcsolatot tudtak tartani az erdélyi rokonokkal, ismerősökkel?*

– Rendszeresen találkoztunk az itt lakó áttelepültekkel. 1956 nyarán megnyitották a határt, útlevéllel lehetett menni, így lehetőség nyílt a rokonok meglátogatására. Anyukám a négy gyerekkel boldogan utazott haza két hétre a szüleihez Gyergyószentmiklósról. Az egész rokonság összegyűlt. A fiúk édesapjukkal is találkozni szerettek volna. Megüzenték nagybátyjukkal, Gézával, mikor érkeznek Vaslára. A vasútállomáson egy asszony várt rájuk, aki közölte, ha ők a Máté fiai, ne menjenek sehová, mert nem várják őket, nincs otthon senki. Csalódottan jöttek haza, azóta sem tudjuk ki lehetett. Annyit azonban tudni kell, hogy ekkor már édesapjuk megházasodott egy jóval fiatalabb asszonnyal, akitől három lánya született.

– *1956 őszén komoly események zajlottak lakásuk környékén. A Könyves Gimnázium belvése otthonukat is veszélyeztette.*

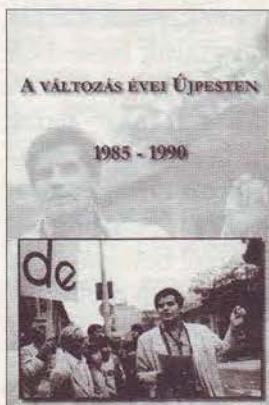
– Egyik reggel arra ébredtünk, hogy ablakunk alatt megállt egy tank és a gimnázium felé lőtt. A lövések száma egyre szaporodott, a légnyomás berobbantotta az ablakot. A szilánkok elől menekülve, az ágy alatt – reggel 7 órától délután 5 óráig – vártuk a harc végét. Miután a fal is beomlott a légnyomástól, az orosz katonák bejöttek a lakásba, darabokra törték az ágyat és feltúrtak mindent, fegyvereket kerestek. Az ágy alól kirángattak minket, a fiúk karjáról levették az órát, ami használható volt, elvitték. Zolit az Állami Áruház felé lökdösték – talán el akarták vinni – de ekkor ölbe kapta Jutkát és szaladni kezdett a pincék felé, ahol a szomszédok segítettek le bennünket is. Anyukám a félelemtől elájult. Zoli barátai közül sokan nyugatra mentek, hívták őt is, de azt mondta: Nem mehetek, nem tudnám itt hagyni anyámat és testvéreimet, én vagyok a legidősebb, kötelességem gondoskodni ró-

luk. Lakásunkat teljesen újjá kellett építeni, a gyapjuszövő futballpályáján lévő szolgálati lakásban laktak keresztanyámék, náluk húztuk meg magunkat pár hétig. A család, ismerősök fogtak össze és segítettek az építkezésben. A kirakatüveg helyett rendes ablakokat tettek be, spanyolfalat húztak, a bejáratnál kialakítottak egy kis belépőt, anyukám varrógépe állt ott, télen szélfogónak is bevált. A szomszéd konyháján keresztül az udvarról bevezették az IKV szakemberei a vizet. A vízcsap mellé villanybojlert szereltek a fiúk, függönnyel elválasztották, pipereszekrény, hokedlin lavór tette lehetővé a tisztálkodást. Később elfért ott a mosógép és a centrifuga is. Anyukám nagyon jól bánt a pénzzel, míg kisebbik bátyám katona volt, félre tudott tenni annyit, hogy vett televíziót és egy kis hűtőszekrényt. 17 éves koromig laktunk ebben a lakásban, fiatal lányként nem voltam büszke rá, mert – annak ellenére, hogy sokan laktak hasonló körülmények között – akik nem ismertek közelebbről bennünket, egy kicsit le is néztek miatta. Ekkor adódott lehetőség a váltásra. A mögöttünk lévő Mártírok útján az egyik család eladósodott, szükségük volt pénzre, anyukám spórolt pénzéből minőségi cserével tudtunk abba a kapun belül, udvarban lévő lakásba költözni.

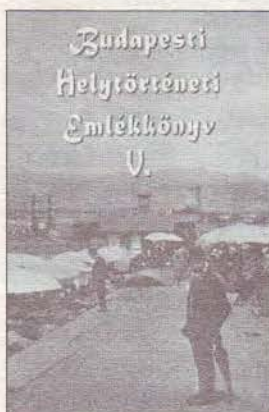
– *A hetvenes évekre felnőttek a lányok is. Hogyan alakult az életük?*

– Zoli bátyámnál és Feri bátyáméknál is két fiú született, nálunk pedig ikrek, fiam és lányom hozták a boldogságot. Húgom 1971-ben az esküvője után Jugoszlávián keresztül külföldre távozott. Jelenleg Amerikában él, második házasságából született egy fia. Anyukám mind a hét unokáját szerette, de az egyetlen kislány unoka volt talán a szíve csücske. Zoli bátyám kisebbik fia felkutatta az erdélyi rokonokat, kiderült, azon a bizonyos napon Máté igenis várta fiait látogatóba, fájlalta, hogy nem találkoztak. Azóta már találkoztak a féltestvérek is, mindannyian tartjuk a kapcsolatot egymással. Négyünk közül már csak kishúgunk keresőképes. Nyugdíjas éveinket színessé teszik gyermekeink és unokáink. Sokan úgy gondolják, hogy csak féltestvérek vagyunk, édesanyánk két Erdélyben született fiával, de a múltunk és jelenünk a legmélyebb szeretettel köt össze minket. Mi mind a négyen édes testvérek vagyunk. □

Kiadványok Újpestről

A jelenből visszatekintve ma már átlátható az a rendszerváltást megelőző társadalmi folyamat, amelyet akkoriban csak kevesen értettek. A Kadlecovits Géza által szerkesztett kötetben korabeli újságcikkek, plakátok, fotók, valamint levéltári dokumentumok, tanácsülési és önkormányzati jegyzőkönyvek hitelesítik a közigazgatási és politikai átalakulást. A '80-as évek derekától megszorodtak az újpesti civil szerveződések, és létrejöttek a később párttá alakuló politikai csoportok. A kötet korabeli dokumentumanyagának egy részét az egyes szervezetek bocsátották a szerkesztő rendelkezésére. 1988-ban egy reformjavaslat szerint még az is elképzelhetőnek látszott, hogy Újpest leváljon Budapestről. Az Újpesti Városvédő Egyesület által kiadott könyvet névmutató egészíti ki.

A Budapesti Honismereti Társaság kiadásában megjelent sorozat immár ötödik kötetéhez érkezett. A szerkesztő Gábrriel Tibor (Újpesten élő történész) olyan, a főváros különböző városrészeiről szóló írásokat, honismereti kuriózumokat ajánl az olvasók figyelmébe, amelyek 2007-ben, a Budapesti História sorozatban hangzottak el. Az emlékkönyvben számos, a téma iránt elkötelezett civil szervezet munkájával is megismerkedhetünk. A fél évtizedes „jubileumi” kötetben olvasható többek között Kadlecovits Géza Száz éve város Újpest című tanulmánya. A kötetet helytörténeti adatbázis és bibliográfia egészíti ki.

Mindkét kötet megvásárolható az Újpesti Helytörténeti Gyűjteményben (Bp. IV. Berda József u. 48.)

Centenárium táblaavató

Születésének századik évfordulója alkalmából, október 23-án felavatták vitéz Halassy Olivér kétszeres olimpiai bajnok vízilabdázó emléktábláját a Tanoda téri – az egykori I. számú fiú polgári – iskola falán. A táblánál dr. Derce Tamás polgármester mondott emlékbeszédet.

Szobor Káposztásmegyeren

Október 23-án, a káposztásmegyeri Tulipán kertben leleplezték Kelemen Gyula (1897-1973) szociáldemokrata politikus, a Nagy Imre-kormány államminiszterének bronzszobrát. Tóth Dávid szobrászművész alkotását dr. Trippon Norbert alpolgármester avatta fel.

Helyreállított Lebegés

A Nyár utca és István út sarkán november 3-tól ismét látható Kampfl József Lebegés című kétalakos szobra. A korábban megrongált és megcsonkított alkotást az önkormányzat felújította, és visszaállította az eredeti helyére.

Síremlékavatás

November 5-én, a Megyeri temetőben ünnepélyes keretek között került sor Bene Ferenc labdarúgó, az Újpesti Dózsa csapatkapitánya, olimpiai bajnok, ötszörös magyar gólkirály, Újpest díszpolgára síremlékének felavatására.

Díjat nyert az Értesítő

A Studio Metropolitana első alkalommal hirdette meg a magyarországi településeken kiadott helyi újságok számára a „Pátriánk” Helyi Sajtó-díj pályázatát. A közel száz pályázó közül az Újpesti Helytörténeti Értesítő az országos második helyezést szerezte meg. Az eredményhirdetésre november 18-án, a 4. Településmarketing Konferencián került sor.

Helytörténeti vetélkedő 2010

Az Újpesti Helytörténeti Alapítvány – Újpest Önkormányzatának támogatásával – a városrész diákjai számára 2010-ben 14. alkalommal rendez helytörténeti vetélkedőt. A kerületi általános iskolák csapatai 2010. március 5-én, az Újpesti Ifjúsági Házban mérik össze tudásukat.

Decembri számunkban az 12. oldalon látható fotót az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény bocsátotta rendelkezésünkre.